

UNIVERZITA TOMÁŠE BATI VE ZLÍNĚ

Fakulta humanitních studií

Institut mezioborových studií Brno

**Existence šikany a agresivního chování a jejich prevence na ZŠ 28. října ve
městě Tišnov**

DIPLOMOVÁ PRÁCE

Vedoucí diplomové práce:
doc. PhDr. Zdeněk ROZUM, CSc.

Vypracoval:
Bc. Petr BLATNÝ

2010

PROHLÁŠENÍ

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci na téma "Existence šikany a agresivního chování a jejich prevence na ZŠ 28. října ve městě Tišnov" zpracoval samostatně a použil jsem literaturu uvedenou v seznamu použitých pramenů a literatury, který je součástí této diplomové práce. Elektronická a tištěná verze diplomové práce jsou totožné.

V Brně dne 6.března 2010

Bc. Petr Blatný

PODĚKOVÁNÍ

Děkuji panu doc. PhDr. Zdeňku Rozumovi, CSc., za velmi užitečnou a obětavou metodickou pomoc, kterou mi poskytl při zpracování mé diplomové práce.

Děkuji rovněž paní PaedDr. Radmile Zhořové, ředitelce Základní školy 28. října v Tišnově, bez jejíž velmi vstřícné pomoci by tato diplomová práce nemohla vzniknout.

Také bych chtěl poděkovat své manželce Šárce Blatné za morální podporu a pomoc, kterou mi poskytla při zpracování mé práce, a které si nesmírně vážím.

Bc. Petr Blatný

OBSAH

Úvod	2
1. Teoreticky o šikaně	3
1.1 O šikaně obecně, definice	3
1.2 Jednotlivé typy šikany a jejich projevy	4
1.3 Dílčí závěr	9
2. Obecně o šikaně a agresivním chování na ZŠ	11
2.1 Zaznamenaný výskyt a druhy šikany a agresivního chování	11
2.2 Šikana a agresivní chování žáků I. stupně	12
2.3 Šikana a agresivní chování žáků II. stupně	13
2.4 Psychologické důsledky prožití šikany a agresivního chování	14
2.4.1 Oběť	14
2.4.2 Agresor	17
2.4.3 „Onemocnění" celé skupiny	19
2.5 Dílčí závěr	19
3. Prevence šikany a agresivního chování na ZŠ	21
3.1 Obecně k prevenci šikany	21
3.2 Obecně k prevenci agresivního chování	21
3.2 Dílčí závěr	23
4. Průzkum	24
4.1 Cíle, úkoly a hypotézy průzkumu	24
4.2 Metody, techniky, předmět a organizace průzkumu	25
4.3 Výsledky průzkumu	27
4.4 Shrnutí výsledků a doporučení pro praxi	58
5. Závěr	62

Resumé	64
Anotace	65
Literatura	66
Přílohy	67

Úvod

Ať si to připouštíme či nikoliv, šikana, respektive její všemožné formy a intenzity jsou v současné době běžnou součástí života naší společnosti. Její přítomnost v médiích, pracovním prostředí dospělých, každodenních mezilidských vztazích, v interpersonálních komunikacích a v rodině šikaně umožnila vstup rovněž do prostředí základních, středních a dalších školských zařízení, zkrátka prostředí, kde převážnou většinu svého času tráví děti a mládež.

Proč tomu tak je, proč se četnost výskytu šikany a její brutalita neustále zvyšuje a proč se její existence postupně přesouvá i do kolektivů dětí předškolního věku, to je velmi obsáhlá otázka, jejíž zodpovězení tato práce není schopná určitě pokrýt (navíc takovéto ambice ani nemá).

Cílem této práce je pokusit se zjistit skutečný stav šikany na ZŠ 28. října ve městě Tišnov v okrese Brno - venkov, informovat o zjištěném stavu pedagogický sbor a navrhnout postup boje proti šikaně a agresivnímu jednání.

Je to právě školní prostředí, nezanedbatelná léta strávená školní docházkou a různorodou a víceúrovňovou socializací dětí, mladistvých a pedagogů, která formují a utváří vzory chování, přístupů a postojů našich dětí, jež budou praktikovat ve svém následném dospělém životě. Proto snaha o co nejvíce harmonizující školní prostředí, prostředí bez šikany, zbytečného násilí, snaha o vytvoření školního zázemí beze strachu, bez ponižování, bez obavy o svoje zdraví a lidskou důstojnost. Toto úsilí má význam nejen pro budoucnost našich dětí, ale i pro budoucnost naší vlastní, budoucnost naší společnosti.

1. Teoreticky o šikaně

1.1 O šikaně obecně, definice

Každé společenství dvou a více lidí provází a charakterizují vzájemné interpersonální vztahy. Vztahy, navenek se projevující jako určité vzorce chování jednoho člověka ke druhému či k celé skupině, jasně skupinu determinují. Charakter (kvalita) těchto vztahů významně ovlivňuje výkonnost a efektivitu práce skupiny. Je zcela zřejmé, že skupina, jejíž interpersonální vztahy jsou kvalitní, založené na vzájemném respektu, pozitivní motivaci, přátelství a společensky všeobecně akceptovaných normách, je zdravou, plně funkční skupinou, která už jen svojí existencí akceleruje výkonnost a efektivitu práce svých členů. Na opačném konci spektra skupin se nachází ty, jejichž vnitřní vztahy mezi jednotlivci navzájem či jednotlivci a skupinou jsou patologicky narušeny vnesením toxických ideologií, neakceptovatelnými formami chování a užíváním všech možných forem agrese a násilí jako základních nástrojů k prosazení názorů a potřeb jednotlivců či skupiny. Mezi takto patologicky postižené skupiny patří i skupiny zasažené fenoménem zvaným šikana.

Šikana. Jedno slovo shrnující její nesčetné podoby. Slovo, při jehož vyřčení téměř každý zpozorní a vnitřně prožije okamžik nelibých pocitů. Jenže **co** to vlastně ta **šikana** opravdu **je**?

Internetová encyklopedie Wikipedie říká: *“Šikana (anglicky bullying) označuje fyzické i psychické omezování či týrání jedince v kolektivu. Dochází k ní ve všech skupinách věkových i sociálních. Setkat se s ní můžeme v jakémkoliv typu škol a školských zařízení, v armádě, sportovním klubu, ve vězení, ale i v rodině (zaměřena na neoblíbené dítě) či v zaměstnání (podle toho, zda je původcem kolega či nadřízený, mluvíme o mobbingu nebo bossingu). Varianty šikany jsou velmi různé, stejně jako metody, kterými je prováděna. Zpravidla má agresor nad obětí fyzickou či početní převahu. Následky šikany si do dalšího života odnášejí všichni zúčastnění, největší dopad má ale pochopitelně na oběť. Někdy bývá jako „šikana“ označováno také byrokratické obtěžování a omezování.”*¹

¹ <http://cs.wikipedia.org/wiki/Šikana>

Citovaná **definice šikany** tento jev jasně vymezuje jako fyzické i psychické omezování či týrání jedince v kolektivu. Prvotním a nezbytným předpokladem vzniku šikany je tedy existence nějaké skupiny, ve které se vnitřní vztahy a dynamika působením agresora či několika agresorů patologicky odkloní od běžného, morálně akceptovatelného standardu a začne v ní docházet k fyzickému či psychickému porušování práv a svobod šikanovaného jedince či více osob.

Konečný exaktní výčet různých podob šikany je prakticky nemožný, neboť téměř každý jeden případ se liší svou intenzitou, způsobem provádění a v neposlední řadě personální “invencí” agresorů, tedy původců a nositelů šikany.

1.2 Jednotlivé typy šikany a jejich projevy

Základním průvodním jevem šikanování je existence a aplikace agrese a to ve směru od agresora na oběť šikany. Původ slova „agrese”², jež lze pomocí synonym nahradit výrazy útok či napadení, se nachází v latinském *aggredi* či *ad gradi*, tedy „jít směrem k” nebo „jít proti”. Vyjadřuje tak jednoznačnou vůli agresora vyvolat konflikt, respektive „bojovat”.

Základní **rozdělení šikany** tedy můžeme pojmovit jako šikanu:

- a) fyzickou
- b) psychickou
- c) kombinace obou předchozích

Jenže vidět a uvědomit si skutečné varující signály šikanování není tak jednoduché. Proto ono potřebné „prohlédnutí” zcela jistě pomůže přiblížit tzv. trojdimenziální „mapa”³ podle které lze tyto projevy členit na:

- 1) přímé a nepřímé
- 2) fyzické a verbální

² Bourcet, S. a Gravillon. I. *Šikana ve škole, na ulici, doma. Jak bránit své dítě...* Praha: Albatros, 2006

³ Kolář, M. *Bolest šikanování*. Praha: Portál, 2005.

3) aktivní a pasivní.

Kombinací těchto tří dimenzí vzniká soubor osmi druhů šikanování⁴, který si zobrazíme v následující tabulce.

Druhy šikany	Příklady projevů
Fyzické přímé aktivní	Útočníci oběť věší do smyčky, škrtní, kopou, fackují.
Fyzické aktivní nepřímé	Kápo pošle nohsledy, aby oběť zbily.
Fyzické pasivní přímé	Agresor nedovolí oběti, aby si sedla do lavice.
Fyzicky pasivní nepřímé	Agresor odmítne po požádání oběti pustit ji ze třídy.
Verbální aktivní přímé	Nadávání, urážení, zesměšňování.
Verbální aktivní nepřímé	Rozšiřování pomluv, útočné a zesměšňující kresby, básně.
Verbální pasivní přímé	Neodpovídání na pozdrav, otázky...
Verbální pasivní nepřímé	Spolužáci se nezastanou neprávem nařčené oběti.

Fyzická šikana, tedy přímo aplikované silové působení agresora na oběť šikany spojené s fyzickým kontaktem, může mít širokou škálu intenzit a podob. Její rozsah můžeme stručně vymezit množinou, jejíž hranice počíná strkáním, pohlavkováním, podrážením nohou a končí nejzávažnějšími druhy poškození zdraví s trvalými následky nebo smrtí. Tento druh šikany je charakteristický především pro agresory mužského pohlaví.

Psychická, většinou převážně slovně aplikovaná **šikana**, na první pohled nemá tak drastické následky a podoby, nicméně její intenzita a potenciál vyvolat obavy její oběti o svůj život a schopnost trvale narušit vnitřní psychickou integritu a rovnováhu oběti si v ničem s fyzickou šikanou nezadá. Leckdy, zejména v trvale nesených následcích šikany, právě její verbální forma zanechává celoživotní traumata, která ve svém důsledku ztěžují či zcela

⁴ Kolář, M. *Bolest šikanování*. Praha: Portál, 2005.

znemožňují postižené oběti vést plnohodnotný život. Typickým projevem psychické šikany je pohružka násilím, jež v oběti vyvolá důvodnou obavu z avizovaného násilí do té míry, že se podvolí svévoli násilníka a strpí či vykoná agresorem požadované. Další častou a neméně závažnou formou psychické šikany je trvalé, cílené a gradující zesměšňování, ponižování či segregování oběti pomocí intrik a verbálních útoků agresora. Jedná se o poměrně složitě dokazatelný způsob šikany (oproti šikaně fyzické, jejíž následky lze, zejména v její agresivnější a pokročilejší fázi, poměrně jednoduše odečíst a kvalifikovat) a ve většině případů využívá inteligence agresora, jejíž součástí bývá i výrazná snaha agresí skrýt před zraky a vjemy okolí oběti. Tento typ šikany je typičtější pro agresory ženského pohlaví.

Nicméně, nelze nikdy pevně stanovit, který typ šikany je charakteristický pro konkrétní pohlaví agresorů. Bez rozdílu pohlaví, sociálního statutu či stupně vzdělání, šikana v jakékoliv podobě může zasáhnout kohokoliv a jejím původcem může být jak představitel(é) mužského či ženského pohlaví, aplikující na oběť šikanu fyzickou, psychickou či jejich kombinaci.

Jak již bylo několikrát řečeno, šikana jako taková může nabývat mnoha podob a intenzit, které variují případ od případu. Přesto je však důležité a pro pochopení celé problematiky dokonce nezbytné nahlídnout na šikanu jako na poruchu vztahů ve skupině. Nejde tedy jen o patologický vztah agresor - oběť. Celým procesem je samozřejmě zasažena celá skupina, ve které k tomuto jevu dochází. Představa, že když se někdo od šikany distancuje, nevšímá si jí a nijak do ní aktivně nevstupuje, je plně dostačujícím prostředkem oddělujícím takto smýšlejícího a konajícího jedince od šikany, je naprosto mylná. Pakliže přijmeme fakt, že se jedná o určité „onemocnění“ skupiny, můžeme na základě další medicínské terminologie a analogie odvodit několik stadií tohoto onemocnění. Důležitost určení, pojmenování a rozlišení jednotlivých stadií šikany je totiž nutná zejména z hlediska rozdílných přístupů a technik terapeuta, který do jednotlivých stadií šikany po jejím odhalení vstupuje⁵. Pro potřeby této práce převezmeme **stadia šikany** vytvořená M. Kolářem⁶. Jsou to tato následující:

⁵ Kolář, M. *Bolest šikanování*. Praha: Portál, 2005.

⁶ Kolář, M. *Bolest šikanování*. Praha: Portál, 2005.

1) **Ostrakismus** - „v původní formě takzvané střepinové hlasování o vypovězení občana ze starověkých Athén. V současné době je tento pojem používán obecně, ostrakizovat znamená vyloučit jedince z kolektivu. Je využíván kolektivem jako trest nebo někdy jako forma nátlaku. Nejčastější je v kolektivech dětí a mladých lidí, kde slouží k částečné nebo úplné izolaci neoblíbeného jedince.⁷” Ze samotné definice ostrakismu je patrné, že dotčeným jedincem pravděpodobně bude taková osoba, která z nějakého důvodu nedokázala proniknout do běžných vazeb kolektivu. Těmito důvody může být výrazný nezakrývaný a projevovaný strach, psychická či fyzická odlišnost od skupiny či vrstevníků, jiná etnická příslušnost, snížená schopnost komunikace, výrazný rozpor ve studijních výsledcích jedince a skupiny a mnoho dalších možných faktorů. Zásadním faktem však je, že toto odmítání a prvotní stádium šikany, projevující se různými drobnými ústrky, intrikami, pomluvami a „kanadskými” žertíky, je směřováno proti jedinci, který má velmi nízký sociometrický status ve skupině zasažené zárodky šikany.

2) **Fyzická agrese a přitvrzování manipulace** - druhé stádium „onemocnění” šikanou vzniká v náročných situacích, kdy jedinci, kteří se stali terčem ostrakismu, jsou skupinou použiti jako určitý přetlakový ventil sloužící k odreagování frustrace z pro skupinu zátěžových či nepříjemných stavů, jako jsou neočekávané písemné práce, konflikt s autoritou učitele apod. Dalším důvodem vzniku druhého stadia šikany může být fakt, že se v dotčené skupině nachází několik skutečně agresivních a asociálních jedinců, kteří fenomén násilí používají jako běžný prostředek pro sycení vlastních potřeb a cílů. Ať už z jakéhokoliv důvodu, signifikantním prvkem druhého stupně šikany je skutečnost, že užívání agrese vůči ostrakisovanému jedinci či jedincům ze strany agresora nabývá rozměru repetitivnosti. Opakování agrese vůči cílovému jedinci, provázené zkracujícími se intervaly jednotlivých útoků a jejich narůstající intenzitou, jsou výrazným, pro skupinu a zejména postiženého, toxickým a stresujícím prvkem silně negativně působícím na modulaci vnímání, chování a prožívání všech členů skupiny. V této fázi záleží na skutečném morálním zaměření skupiny. Pokud je skupina vnitřně silná, existují v ní kamarádské vztahy, smysl pro spravedlnost a její vztah k násilí ve všech jeho formách je negativní, pak v takovéto „zdravé” skupině nemá šikana ani agresivní chování šanci zakořenit. Pokud se však skupina stane rozštěpenou, bez

⁷ <http://cs.wikipedia.org/wiki/Ostrakismus>

všeobecných kamarádských pout, pozitivního morálního základu, pokud obsahuje byť jen zárodek možného štěpení na silné a vládnoucí a na slabé a „nepotřebné“, dříve či později dojde k prosazení názorů a vůle agresora či agresorů.

3) **Vytvoření agresorského jádra** - jedná se o klíčový moment. Svým chováním a jednáním jasně vyprofilování agresora utvoří „neotřesitelné“ jádro agresorů a přivlastní si „právo“ determinovat celé dění ve skupině. Vše pomocí přímé a nepřímé aplikace násilí a psychického teroru, zprvu ponejvíce vůči již vtypovaným slabým jedincům či malým skupinám stojícím na samotném pomyslném sociologickém chvostu skupiny. Svým s časem v intenzitě narůstajícím snažením sledují jediný cíl. Celkově uchvátit ovládnutí skupiny se současným úplným prosazením svých zájmů, strategií a uspokojování vlastních potřeb na úkor ostatních, „zotročených“ členů skupiny. Jestliže se v tomto stadiu šikany nezformuje minimálně stejně silná a ve skupině vlivná opozice agresorského jádra, tvořená morálně zdravými jedinci, není už v silách skupiny existenci a další rozvoj šikany zastavit. Nemoc zvaná šikana tak křehký organizmus skupiny přemůže a umožní vznik svých dalších, pokročilých stadií.

4) **Přijetí norem agresorů většinou** - bez silné a aktivní pozitivně směřované opozice přebírá rozhodující úlohu ve skupině silné agresorské jádro. V dotčené skupině jsou převzaty normy chování a prožívání agresorů a jsou identifikovány jako nepsané zákony skupiny, podle kterých se nadále řídí její vnitřní život a chod. Bohužel, nastává velmi prazvláštní jev. Vnější, na veřejnosti oficiálně prezentovaný život skupiny nenese žádné známky skutečnosti, že skupina pod tímto „beránčím“ obalem skrývá sekundární, tentokrát již opravdový „temný“ vnitřní život, kde platí řád a pravidla nastavené agresory, které jsou aplikované všemi, tedy i dříve klidnými a mírnými členy skupiny. Násilí a agrese vůči slabým jedincům skupiny jsou tedy postupně rozšiřovány i mezi dříve nesouhlasící či neutrální členy skupiny.

5) **Dokonalá šikana** - jedná se o terminální stadium šikany. Pokud skupina podlehne šikaně natolik, že zhoubná ideologie agresorského jádra je přijata všemi, nebo alespoň téměř absolutní většinou, dojde na konečné rozdělení skupiny na dvě sekce. První, vládnoucí, která je již absolutně pohlcena svojí absolutistickou ideologií a mocí, využije a využívá

naprosto vše a všeho, co je schopna z členů druhé, totálně podřízené skupiny svým chováním a jednáním dostat. Jedná se o využívání hmotných potřeb a statků členů „zotročené“ sekce, využívání a znásilňování jejich tělesných schránek a psychiky. Postižení jedinci se neustálé a cílené agresi již nijak nedokáží bránit a bez cizí pomoci pro ně z dané situace není východisko. Tento druh šikany je typický pro vojenské prostředí, prostředí uvnitř věznic a výchovných ústavů. Co je však překvapivé a šokující, je skutečnost, že i tato forma šikany se může vyskytovat mezi žáky škol.

Důležitost rozdělení jednotlivých stadií šikany je spatřována zejména v nutnosti správného přístupu k metodám a formám její léčby po provedení její diagnózy. Pro objasnění nutnosti tohoto rozdělení cituji M. Koláře: *„Existuje zásadní rozdíl ve vyšetřování a dílčí léčbě u počátečního (tj. prvního, druhého a třetího stadia) a u pokročilého (t.j. čtvrtého a pátého stadia) onemocnění skupiny. Celková léčba skupiny, která je klíčová pro zastavení epidemie, má svoje specifika pro každé stadium.“*⁸

1.3 Dílčí závěr

Základní shrnutí problému nazývaného šikana je výstižně popsáno v úvodu knihy „Bolest šikanování“, jejímž autorem je Michal Kolář. Ve zmíněném úvodu se praví, cituji: *„Demokracie ve společnosti stojí a padá s rovnoprávností vztahů mezi jejími členy a skupinami. Pro vztah, který označujeme jako šikanování, je příznačná naprostá asymetrie sil, kdy mocnější zneužívá slabšího a pošlapává jeho práva. V tomto smyslu je šikanování zákeřná a často smrtelná choroba skupinové demokracie. Pravý „virus“ šikanování napadá totiž právě skupiny, a to i ty nejmenší, diády, kde jsou vztahy mezi členy rovnocenné a takové by měly i zůstat. Tyto skupiny, obrazně řečeno, utváří „nervový systém“ demokratické společnosti a my se v nich pohybujeme v průběhu celého života. Opravuji tímto jeden z oblíbených omylů kolem šikanování, který hlásá, že toto zlo je záležitostí pouze určitého období. To není pravda.“*⁹

⁸ Kolář, M. *Bolest šikanování*. Praha: Portál, 2005., s. 44.

⁹ Kolář, M. *Bolest šikanování*. Praha: Portál, 2005, s. 17.

Z uvedené citace českého renomovaného odborníka na problematiku šikany jasně vyplývá, že šikana je současným celospolečenským jevem a zároveň problémem, který přesahuje jakékoliv věkové a sociální hranice. Výskyt šikany lze detekovat již v předškolních zařízeních, provází nás školním, pracovním i soukromým životem a její existence ve skupinách tvořených výhradně seniory není žádným překvapením ani výjimkou. Šikana se rozhodně stává problémem naší současné společnosti.

2. Obecně o šikaně a agresivním chování na ZŠ

2.1 Zaznamenaný výskyt a druhy šikany a agresivního chování

Existence šikany a agresivního chování v prostředí českých základních škol je reálným faktem, prokázaným výsledky výzkumů, které prováděli odborníci v různých typech škol a na více místech republiky.¹⁰

Šikana se zdá být běžnou realitou českého školství, respektive realitou školního života našich dětí. Jsem si vědom, že generalizace takového tvrzení může být pro mnohé zavádějící, pro někoho dokonce nepřijatelná či pobuřující. Je více než pravděpodobné, že intenzita, množství výskytu, stadia jejího rozvoje, ale i zákryvné mechanismy šikany se budou lišit v každém jednom školském zařízení. Intenzita a existence šikany ve školských zařízeních nezáleží jen a pouze na kvalitě a složení skupin žáků a studentů, jejich životních zkušenostech a osvojených vzorcích interpersonálních vztahů, morálních hodnotách a dalších mnoha faktorech, ale také, a možná především, na zkušenostech pedagogického sboru. Na schopnostech pedagogů porozumět problematice šikany, na jejich schopnosti včasné detekce patologického chování ve svěřených skupinách žáků a studentů, na schopnostech zamezit šikaně a účinně ji léčit, zejména však na schopnosti a připravenosti vést nekonečný a tvrdý boj s jakýmkoliv sebemenšími projevy šikany a agresivního chování. Neoddělitelnou součástí takového boje je včasná, kvalitní a nikdy nekončící prevence.¹¹

Na tomto místě je potřeba uvést, že existence šikany a agresivního chování není v žádném případě jen a pouze naší „domácí“ českou záležitostí. **Šikana ve školních zařízeních** je běžnou realitou po celém světě. Na tomto místě bych si znovu dovolil citovat předního odborníka na problematiku školní šikany v České republice, Michala Koláře: „*Mohu vás ujistit, že trápení se šikanováním ve školách mají všude. Pokud jde o některé výsledky výzkumů v USA (Fried, S., Fried, P.: Bullies and Victims. M. Evans and Company, Inc, New*

¹⁰ Kolář, M. *Bolest šikanování*. Praha: Portál, 2005.

¹¹ Rozum, Z. *Kriminalita dětí a mládeže - příčiny a východiska*. Pedagogická orientace 2008, roč. 18, č. 3, s. 77 - 91.

York 1996), bylo zjištěno, že je šikanováno 2,7 milionů dětí, a dále se ukázalo, že 160 tisíc žáků denně nejde do školy kvůli strachu ze šikanování. Studie na amerických středních školách provedená týmem badatelů z Illinoiské university odhalila, že 75% studentů bylo ve školním roce 1998 - 99 šikanováno (www.apa.org/monitor/oct99/ct3.html). Kloním se k názoru, že se situace ve světě spíše zhoršuje, až na světlé výjimky výskyt šikanování narůstá.”¹²

Nyní se ale vraťme zpět k problematice šikany a agresivního chování v prostředí českých základních škol. Jak již bylo řečeno v úvodu této práce, šikana a agresivní chování má tři základní projevy, respektive formy. Jedná se o agresi fyzickou, agresi psychickou a o jejich kombinaci. Formy a intenzity těchto sociálně patologických forem chování se liší případ od případu.

Nezanedbatelným součinitelem forem a intenzity šikany je i věk, pohlaví a inteligence nositelů (původců) šikany. Dá se předpokládat, že vynalézavost, stupeň krutosti, intenzita a schopnost skrytého „života“ šikany bude značně vyšší u starších žáků druhého stupně základní školy ve srovnání s patologickými projevy „prvních krůčků“ šikany a agresivního chování na prvním stupni ZŠ. Pro další bližší náhled na problematiku šikany v prostředí základních škol si spektrum případných aktérů rozdělme na žáky prvního a druhého stupně.

2.2 Šikana a agresivní chování žáků I. stupně

Současný trend narůstání šikany a agresivního chování mezi dětmi a mládeží nám potvrzuje jejich výskyt již v předškolních zařízeních. Krize současné rodiny, rozvodovost uzavřených manželství přesahující 50% a s ním spojená nestálost základního životního prostoru velkého počtu dětí, všudypřítomné negativní vzorce interpersonálních vztahů zasahující i vztahy uvnitř rodin. Působení informačních médií přinášejících každodenní tvrdou realitu válečných konfliktů, světové politické a ekonomické nestability, agresivní podnikatelská morálka propagovaná kultem vlastního úspěchu a růstu na úkor všech ostatních. Upřednostňování hmotného zabezpečení a blahobytu před saturací citových potřeb a budováním morálních standardů rodiny a jejího harmonického soužití. Toto jsou elementy

¹² Kolář, M. *Bolest šikanování*. Praha: Portál, 2005, s. 20.

tvarující a usměrňující náhled „malých lidí“ na svět kolem nich, na svět dětství a školní docházku.

Může tedy vůbec být překvapením fakt, že šikana a agresivní chování je realitou školního života žáků základních škol? Pro mnohé to je nejen překvapením, ale i šokujícím zjištěním. Tento „šok“ je často provázen otázkami typu: Jak je to vůbec možné? Jak to, že jsem si ničeho vůbec nevšiml(a)? Proč mi moje dítě nic neřeklo? Jak to, že moje dítě, ten vzorný a hodný tvor, dokázal někomu tak ublížit a proč to vlastně udělal? Podobných otázek by šlo položit ještě mnoho a mnoho. Odpovědi na ně již tak jednoduché nejsou. Přesto mají několik společných jmenovatelů. Jsou jimi nevyslyšené či nepochopené volání o pomoc, nedostatek času věnovaný výchově, sociálnímu a citovému vývoji dítěte, leckdy sobeckost, laxnost či nechuť řešit nepříjemné problémy, atd.

Šikana a agresivní chování v prostředí základních škol na I. stupni, tedy mezi dětmi navštěvujícími 1. - 5. třídu, nabývá zejména formy fyzické. Ve převážné většině případů lehčí formy. Záměrně jsem použil výrazu „lehčí formy“. Existují totiž zadokumentované případy, kdy i žáci prvních tříd byli svými stejně starými spolužáky fyzicky šikanováni s takovou razancí a stupněm brutality, že došlo k závažnému poškození jejich zdraví s trvalými invalidními následky.

2.3 Šikana a agresivní chování žáků II. stupně

Hlavním a signifikantním rozdílem šikan vznikajících na I. a II. stupni základních škol je míra jejich intenzity, stupeň vynalézavosti nositelů šikany a s věkem narůstající schopnost skrýt existenci šikany a agresivního chování před nechtěnými zraky nečlenů dotčené skupiny. Určit jednu konkrétní formu agresivního chování nebo šikany, která je dominantní pro populaci žáků II. stupně základních škol, je nemožné. Již několikrát byl zmíněn fakt, že šikana ve své konečné podobě není vyhraněná, nenabývá všeobecně identických forem. Nelze tedy říci, že například žáci sedmých tříd základních škol budou při šikaně své oběti bít pravicí drženou v levé ruce přes pravý stehenní sval oběti. Formy a intenzity šikan žáků druhého stupně zřejmě přesně specifikovat a predikovat nejdou. To ve své podstatě však není až tak důležité. Důležitá je skutečnost, že lze predikovat a zevšeobecnit jednotlivé fáze vývoje

šikany, stejně jako jevy a změny ve skupině a v jejím vnitřním i vnějším životě, které tyto vývojové stupně provázejí a kterými se vnitřně i navenek projevují. Nejdůležitější zásadou boje proti šikaně je její neustálé, nekonečné a nekompromisní vyhledávání a rozeznávání z převážně nepatrných a nechtěných náznaků plynoucích ze svěřené skupiny žáků.

2.4 Psychologické důsledky prožití šikany a agresivního chování

Bylo by naivní myslet si, že prožitá či prožívaná šikana a agresivní chování zanechává psychologické důsledky pouze a jen v osobnosti oběti. Je pravdou, že oběť sama především, atakovaná ve svých jistotách, právech a svobodách, prožije či prožívá muka a trpí negativními psychickými důsledky šikany. S obětí a její psychikou jsou však atakováni i rodinní příslušníci oběti, příslušníci sociální skupiny pasivně či aktivně zainteresovaní na šikaně oběti a samozřejmě agresor sám, jako nositel a původce šikany je svým patologickým jednáním ovlivněn jak ve své psychice, tak ve svém prožívání.

Rozděleme si tedy tuto podkapitulu na náhled tří hlavních postižených šikany a její důsledky na prožívání a psychiku oběti, agresora a celé skupiny, ve které se daná šikana prezentuje.

2.4.1 Oběť

Může jí být kdokoliv. Přesto však platí pravidlo: „*Drtivá většina agresorů jedná stejně - vyhlédne si snadnou oběť.*“¹³ Rád bych ještě rozvedl myšlenku autorů předešlé citace a parafrázoval text, ze které citace vychází. Když se zamyslíme nad převážnou většinou obětí šikany, mají téměř vždy jeden společný jmenovatel. Nacházejí se na sociometrickém chvostu skupiny, kde k šikaně dochází. Lapidárně řečeno, v naprosté většině případů se jedná o jedince, kteří svojí vinou či nezaviněně nedokázali vybojovat a zaujmout takové postavení ve skupině, které by případnému agresorovi vzkazovalo jasné poselství - jsem tady, mám svá práva a umím si je vybojovat. Nejsem snadný cíl. Důvod, proč oběť šikany nedokáže vzdorovat agresorovi, je převážně dvojitý. První, pragmatický, je ten, že agresor nebo skupina agresorů je zcela zjevně větší a silnější nežli oběť. Podlehnout agresorovi v takovéto situaci

¹³ Bourcet, S. a Gravillon. I. *Šikana ve škole, na ulici, doma. Jak bránit své dítě...* Praha: Albatros, 2006., s. 22.

bez zásahu zvenčí je téměř nevyhnutelné, přitom však pochopitelné. Základní lidský instinkt přežití ovládne v určité situaci každého jedince lidského rodu a přinutí se podřídit situaci, z níž není jiného východiska. Druhá situace, kdy oběť podléhá stejně nebo i hůře fyzicky vybavenému agresorovi, popřípadě skupině agresorů, je již diametrálně odlišná. Jejím společným jmenovatelem je právě neschopnost oběti zaujmout takové postavení ve skupině, u něhož by bylo běžné aktivně vystupovat na obranu svých práv a svobod a tím dávat agresorovi jasný vzkaz, minimalizující jeho zájem o uplatnění šikany. Prostředí, které převážně formuje tento druh potencionálních obětí, ve svém důsledku působí na oběť identicky destruktivně. V následné citaci, ozřejmující toto konstatování, se plně ztotožňuji s autory: „...dítě, které jeho rodiče příliš hýčkají a nadměrně ochraňují, není v případě problému schopné aktivně události ovlivnit a samo najít řešení. Protože rodiče dělají vše za něj a nikdy ho nenechají střetnout se s překážkami, nezíská o sobě právě hodnotné mínění a nikdy se nenaučí vytvořit si vlastní strategii jak reagovat, jak se přizpůsobit a jak se bránit. Zatímco někteří rodiče svého potomka svou přehnanou láskou dusí, jiní jsou na citové projevy zase skoupi. Nikdy jej neobejmou, neprojeví ani trochu něžnosti. V těchto případech se hovoří o citovém strádání. Děti, které jsou jeho malými oběťmi, si také o sobě vytváří výrazně podhodnocenou představu - nejsou dobré k ničemu, ani k tomu, aby je někdo měl rád. Rovněž si neosvojí pocit vnitřního bezpečí, protože je nikdo nikdy nepodpořil v tom, aby se naučily cítit silné. Z těchto důvodů jsou vybírány jako oběti; jsou slabé, poddajné a schopné všeho, aby si získaly lásku.“¹⁴

Obětí šikany tedy může být každý. Přesto děti, které jsou svými rodiči správně vedeny a vychovávány, děti, jejichž správný vývoj je provázen rozumnou mírou lásky a péče, jsou značně zvýhodněny vůči dětem, trpícím přílišnou či nulovou péčí a láskou svých rodičů.

Negativní psychologické dopady šikany na její oběť závisí na několika faktorech spoluutvářejících konečné důsledky. Těmito **faktory** jsou zejména: minulost oběti (osobní minulost oběti a její vlastnosti), druh a intenzita agrese.¹⁵

¹⁴ Bourcet, S. a Gravillon. I. *Šikana ve škole, na ulici, doma. Jak bránit své dítě...* Praha: Albatros, 2006, s. 22 - 24.

¹⁵ Bourcet, S. a Gravillon. I. *Šikana ve škole, na ulici, doma. Jak bránit své dítě...* Praha: Albatros, 2006.

Minulost oběti - i když z prvního pohledu zcela nenápadný faktor spoluvytvářející konečnou podobu negativních důsledků šikany, je dle mého názoru zcela zásadním a určujícím prvkem duševní rovnováhy oběti, která prožila útok šikany. O tom, že zažití šikany bude pro jakékoliv dítě negativní a frustrující záležitostí, není pochyb. Vždyť absolvování fyzického výprasku či psychického týrání od spolužáků zasáhne sebevědomí a pocit vlastní nedotknutelnosti každého. Jenže schopnost v budoucnu na takovou zažitou situaci zapomenout a připravit sama sebe na vhodnou a účinnou obranu vůči potencionálně podobné situaci je mnohonásobně větší u dítěte, jehož sebevědomí je zdravě podporováno, má pocit rodinného bezpečí, porozumění, má možnost o zažité situaci rozmlouvat s někým, kdo ho dokáže ochránit a pomoci mu vyrovnat se s negativním zážitkem, nežli u dítěte, které je citově deprivované, zanedbávané nebo fyzicky či psychicky týrané a trestané ve svém „bezpečném“ rodinném prostředí. Takto znevýhodněné dítě je šikanou vystaveno dalšímu, v nekonečné řadě následujícímu útoku, které nepochybně jeho pochroumané psychice a pocitu sebevědomí nejen nepřidá, ale dokonce mu ani neumožní vytvořit si jakýsi vnitřní obranný plán vůči případným budoucím situacím obsahujícím šikanu směřovanou vůči jeho osobě.

Druh a intenzita agrese - již v první kapitole této práce byla školní šikana rozdělena na šikanu psychickou, fyzickou a jejich kombinaci. Důsledky všech typů těchto šikan mohou být značné a závažné. Přesto však lze tvrdit, že fyzická agrese, zejména pokud byla vedena opravdu brutálním způsobem, zanechá nejen psychickou újmu, ale i újmu fyzickou (trvalé jizvy, postižení, atd.), se kterou se dítě musí vyrovnávat po zbytek života a která pro něj může být zdrojem dalších životních handicapů a nesnadností, stejně jako dalších, sekundárních psychických újem.

Negativní **důsledky prožití agrese** mohou být fyzické (například částečná invalidita, nutnost dlouhodobé rekonvalescence, atd.) a psychické. Oběť agresivního chování nebo šikany prochází několika fázemi, kterými se lidská psychika s takovou prožitou skutečností vypořádává. Prvotní reakcí je většinou stud a sebeobviňování. Stud za to, že se dotyčná osoba neuměla agresi ubránit, stud za to, co si o ní řeknou spolužáci, kamarádi. Sebeobviňování pak překrucuje celou prožitou situaci do té míry, že oběť začne uvažovat o tom, že agresi vlastně vyvolala sama, že si ji vlastně zasloužila, apod. Následuje fáze stresu. Dítě vystavené útoku

šikany je najednou přehnaně ostražité, reaguje nepřírozeně a nepřiměřeně na podmínky bytí i jen velmi vzdáleně připomínající prožitou situaci. Může trpět nespavostí, úzkostným strachem tam, kde dříve strach neprojevovalo, atd. Tento stres většinou po několika dnech po samotném útoku odeznívá. Jeho místo však o pár týdnů, měsíců či let může převzít posttraumatická neuróza.¹⁶ Její příznaky jsou různé, záleží na každém jedinci, jak se u něj projeví. Většinou se jedná o psychosomatické projevy. Náhlý a neodůvodněný vznik bolestí břicha, výrazná změna osobnosti, vzorců chování, náhlé stranění se společností či vrstevníků, poruchy spánku a nekonečná další řada možných projevů. Tyto projevy mohou existovat samostatně nebo v různých kombinacích. Je to reakce psychiky, která se s prožitým traumatem nedokázala vyrovnat. Existuje jistá pravděpodobnost, že posttraumatická neuróza může být s náležitou vnější pomocí zvládnuta a odstraněna. Nicméně, není to pravidlo stoprocentně platné a určité množství lidí, jejichž psychika byla narušena prožitou extrémní agresí či šikanou, plně se zotavit nedokáže nikdy.

2.4.2 Agresor

„Agresor, tedy původce agresivního chování a šikany, ve vzájemné vazbě mezi sebou a svojí obětí volí strategii skrytí vlastního strachu a zároveň využití strachu oběti.“¹⁷ Z této citace M.Koláře vyplývá jedna zajímavá skutečnost. Agresor skrývá svůj strach. Není tedy vůči strachu imunní a v naprosté většině případů sám ví, co to strach je. K jeho potlačení však používá metodu vybudování strachu ve své oběti. Na tomto místě je vhodné dále citovat text knihy Bolest šikanování od Michala Koláře: „Při pokročilých stadiích šikanování se „běžné“ hraní a experimentování se strachem zvrtno v závislost mezi agresorem a obětí. Empirické zkušenosti naznačují, že agresor má obdobnou „dráhu pohybu“ jako toxikoman. Experimentuje s bolestí oběti, vyhledává ji, je jí plně zaujat a nakonec je na ní závislý. Pro agresora se stane „pilulkou“ proti strachu ovládnutí, znásilňování a lámání vůle oběti. Přináší mu to pocit nadřazenosti a absolutní moci. Z této pozice nadčlověka vychutnává strach oběti jako ve „virtuální realitě“; tuto slast často nedokáže pojmenovat, nicméně ona ho čím dál víc ovládá. Je nutkán ke zdokonalování a stupňování utrpení oběti, stále více obětí potřebuje, je na ní závislý. Stupňování brutality agresora vede u oběti nezřídka k prolomení křehké obrany

¹⁶ Bourcet, S. a Gravillon. I. *Šikana ve škole, na ulici, doma. Jak bránit své dítě...* Praha: Albatros, 2006.

¹⁷ Kolář, M. *Bolest šikanování.* Praha: Portál, 2005, s. 33.

*vůči tělesné a psychické bolesti. Zpravidla to v oběti rozpoutá sebezničující síly, které jdou na ruku mučitelů. Následkem může být až extrémní forma závislosti - identifikace s agresorem: oběť agresora považuje za kamaráda a obdivuje ho. Poslouchá ho na slovo a odezírá, co má udělat."*¹⁸

Agresor byl ve shora uvedených řádcích analogicky přirovnán k toxikomanovi. Jeho „drogou“ je strach a utrpení oběti. A je to právě strach, co agresora neustále provází, a to strach, který kolem sebe šíří, ale i strach vlastní. Je až zarážející, jak reagují agresori při odhalení svého společensky a právně nepřijatelného chování. Ve zlomku okamžiku se z většiny „kápů“, „velkých šéfů“ a „nadlidí“ stávají ustrašené a ubrečené uzlíčky nervů, žadonící o „smilování“. Na tomto místě považuji za vhodné apelovat na všechny, kteří se v budoucnu ocitnou v roli vyšetřovatelů a „ničitelů“ šikany. Soucit a pochopení, to nejsou prostředky, kterými bychom agresorovi šikany mohli v jeho životě opravdu pomoci. Na místě je pouze důsledná nestrannost, spravedlnost a tvrdost postihu adekvátní způsobené újmě, a to bez rozdílu.

Negativní důsledky zanechává prožitá agrese či šikana rovněž v psychice agresora. Jsou zcela diametrálně odlišné od negativních důsledků na psychiku oběti, přesto jsou stejně závažné a škodlivé. Agresor, zejména pokud ve svém počínání nebyl odhalen, přijme svoje sociálně patologické vzory chování za plně funkční, normální a přinášející mu uspokojení jeho cílů a potřeb. Získané a ověřené chování pak automaticky, s narůstajícím věkem agresivněji a brutálněji, aplikuje do svého každodenního života. Výsledkem je vznik dalšího společensky problematického jedince a nárůst negativních společenských jevů se všemi důsledky, které v konečné podobě zhoršují kvalitu života nás všech. Tento trend je v současné době celosvětový. A je v rukou právě i personálu základních škol, který svým důsledným bojem proti šikaně může v konečném důsledku pozitivně ovlivnit vývoj celospolečenského sociálního klimatu.

¹⁸ Kolář, M. *Bolest šikanování*. Praha: Portál, 2005, s. 33.

2.4.3 „Onemocnění“ celé skupiny

V kapitole 1.2 (jednotlivé typy šikany a její projevy) byl vznik a vývoj šikany rozdělen do pěti stadií. Všechna popsána stadia mají svoje charakteristické znaky, svoje zákonitosti, jsou poměrně jasně identifikovatelná. Všechna mají jedno společné. Tímto společným bodem je skutečnost, že šikana nemůže vzniknout mimo nějakou skupinu. Existence skupiny, minimálně diády (dvojčlenné skupiny), je pro možný vznik a existenci šikany naprosto nezbytná. Jednání, kdy jedinec ať už psychicky, fyzicky či kombinací obého poškozuje sám sebe, je kvalifikovatelné pouze jako sebepoškozování, nikoliv šikana.

Negativní důsledky, které agresivní chování nebo šikana celé skupině přinese, přímo souvisí se stadiem, ve kterém se tyto sociálně patologické vztahy ve skupině nacházejí. Jejich hloubka, způsob léčby a možnost napravení jsou přímo úměrné stupni pokroucení a poškození nitroskupinových vztahů a norem. Čím „nemocnější“ skupina zasažená šikanou a agresivním chováním je, tím horší jsou následky vzniklé v psychice celé skupiny a tím obtížnější je i její léčba či úplné vyléčení. Zejména poslední dvě stadia šikany jsou bez zásahu odborníka laicky téměř neřešitelné a neléčitelné.

Změny v psychice jedinců šikanou napadené skupiny tkví zejména v přijmutí norem a pravidel chování agresora se všemi svými negativními důsledky. Většinou ne v tak zásadní a intenzivní rovině jako u agresora samotného, přesto s negativními dopady na další vývoj osobností členů skupiny. Pokud šikana a agresivní jednání ve skupině překročí třetí stadium, je nanejvýš pravděpodobné, že bez odborné pomoci celé skupině, bez „léčebného procesu“, zůstanou negativní vzorce chování zakořeněny v každém jednom jedinci infikované skupiny s možností dalšího negativního rozvoje. Tím, kdo z takovéto situace vyjde jako poražený, je celá naše společnost. Je to problém, který se dotkne nás všech.

2.5 Dílčí závěr

Šikana a agresivní jednání jsou hmatatelnou realitou dnešního prostředí základních škol. Jejich výskyt není ničím novým. Zarážejícím prvkem je však jejich vzrůstající četnost, intenzita a závažnost. Celospolečenský dopad tohoto fenoménu je rovněž nezanedbatelný a

navíc je jasně hmatatelný se všemi svými negativními důsledky. Stupeň společenské interpersonální agresivity, prosazování svých zájmů na úkor všech, agresivní morálka v soukromém i nadnárodním pracovním sektoru a trhu, neomalenost a mezigenerační nesnášenlivost (zejména směřované od mladších ročníků vůči starším) a pokroucené a demagogicky sobecké vztahy zdánlivě omlouvající používání síly a finanční převahy nad ostatními, to vše jsou důsledky, jejichž součástí je i nedokonalý systém vyhledávání, odhalování, trestání a léčení šikany a agresivního jednání na základních školách.

3. Prevence šikany a agresivního chování na ZŠ

3.1 Obecně k prevenci šikany

Základní otázkou, která jistě vyvstane na mysli každému, kdo se s fenoménem šikany na základní škole nějak setká, bude ta, zda je vůbec možné preventivně vůči šikaně působit. Odpověď odcituji z knihy *Bolest šikanování*: „Odpověď je povzbudivá, možné to je. Dokazují to mimo jiné výsledky programů proti šikanování ve Skandinávii a Velké Británii. Dan Olweus byl v letech 1983 - 1985 pověřen ministerstvem školství k vedení celonárodní kampaně proti šikanování. Nadstandardní součástí této frontální strategie byl intervenční program *Co můžeme udělat se šikanováním*, realizovaný na 24 základních a středních školách v Norsku. Výsledkem programu bylo snížení výskytu šikanování během dvou let o 50%.”¹⁹

Reálná možnost preventivně bojovat proti šikaně na základních školách existuje. Aby takováto prevence měla plošný a celospolečensky žádoucí účinek, je nezbytné k šikaně přistupovat jako k závažné a reálné hrozbě. Je tedy naprosto zásadní, aby byl společností a pedagogy na základních školách zvláště otevřeně přiznán a uznán fakt, že šikana na základních školách existuje, že je proti ní zapotřebí intenzivní, trvalý a nekompromisní boj a že takovýto boj musí být veden odborně vyškoleným personálem s širokou a otevřenou podporou ze strany rodičů a hlavně orgánů státní správy, které mají resort základního školství ve své kompetenci. Současným zastřešujícím dokumentem Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy této problematiky je metodický pokyn č. 24 246/2008-6.²⁰

3.2 Obecně k prevenci agresivního chování

Problematika agresivního chování na základních školách úzce navazuje na problematiku šikany. V prostředí základních škol je agresivní chování a jednání spjata s převažující formou šikany, tedy s šikanou fyzickou, zejména přímou. Ale nejen tady spatřují akutní nebezpečí zanedbání prevence agresivního chování a jednání. Agrese je reálnou součástí každodenního dění v dnešní společnosti. Ať už se podíváme na jakoukoliv činnost či

¹⁹ Kolář, M. *Bolest šikanování*. Praha: Portál, 2005, s. 197.

²⁰ Metodický pokyn ministra školství, mládeže a tělovýchovy k prevenci a řešení šikanování mezi žáky škol a školských zařízení č. 24 246/2008-6.

interakci jednotlivých členů naší společnosti, je z větší či menší části saturována agresí a jako takovou ji bereme za běžný způsob jednání a chování. Agrese v řízení motorových vozidel, médiích, kreslených pohádkách, komiksových filmech pro děti a mládež, v prostředí počítačových her, mezi dospělými, zkrátka všude a odevšad působí agrese na školní mládež, která ji pak, celkem pochopitelně, přejímá jako běžnou normu společenského chování. A jako takovou ji následně aplikuje ve svém, tedy školním a mimoškolním prostředí.

Školní prostředí nám v tomto ohledu poskytuje významnou půdu možného preventivního působení na školou povinnou mládež. Samozřejmě, že nelze takto významné výchovné břemeno, jakým prevence agresivního chování je, ponechat jen a pouze na škole. To jednak není prakticky proveditelné, ale ani vhodné a morální. V tomto ohledu je zcela stěžejní provázanost pozitivního působení rodiny, školy a mimoškolních organizací, kde děti tráví svůj mimoškolní volný čas. Zásadním slabým bodem této antiagresivní tripartity je, bohužel, současná rodina a její krize. Jako jeden z hlavních důvodů krize současné české rodiny chápou její dezintegraci: *„Již delší dobu lze pozorovat, že téměř ve všech rodinách ubývá chvil, kdy se celá rodina schází pohromadě za účelem sdělit si navzájem své zážitky, radosti a starosti a hledat cesty vzájemné pomoci a spolupráce. Naopak přibývá rodin, v nichž se jednotliví členové jen potkávají, korespondují spolu, případně vůbec přestávají komunikovat. Navíc lze v řadě rodin pozorovat, že si manželé vedle společného rodinného života vytvářejí ještě další (zpravidla vázaný na vlastní záliby, reps. na intimní život) a dětem, které jsou tak odkázány samy na sebe, nezbyvá nic jiného, než také žít svůj vlastní život. Nastává automatizace života v rodině.“*²¹

Prevence agresivního chování žáků základních škol je žádoucí, potřebná a aktuální. Pozitivní působení školských vzdělávacích zařízení je reálné, ale ve svém důsledku je zcela závislé na rodinách jednotlivých žáků a jejich funkčnosti.²²

²¹ Kraus, B. *Základy sociální pedagogiky*. Praha: Portál, 2008, s. 84 - 85.

²² Rozum, Z. *Kriminalita dětí a mládeže - příčiny a východiska*. Pedagogická orientace 2008, roč. 18, č. 3.

3.2 Dílčí závěr

Prevence šikany a agresivního chování v prostředí základních škol je akutním problémem současného školství. Problémem řešitelným. Se stále sílícími hlasy nespokojených pedagogů, kteří dnes a denně čelí projevům jak šikany, tak agresivního chování, a to ne pouze mezi žáky navzájem, ale dokonce i vůči sobě samým, již zčásti jsou a v budoucnu mnohonásobně více musí být podpořeny legislativními nástroji, které umožní tvrdý, aktivní a nekompromisní boj proti těmto významným problémům současného školství. Celá tato kampaň však nemůže být vedena pouze na „školní frontě“. Nezbytnou a ničím nenahraditelnou pomocí musí být aktivní a pozitivní přístup k řešení této problematiky ze strany rodičů žáků základních škol.

4. Průzkum

Jedním z předpokladů účinného boje s agresivními projevy chování žáků na českých školách je poznání reálného stavu na té které škole. Proto jsem ve spolupráci a ve shodě s vedením Základní školy 28. října Tišnov i ostatními členy pedagogického sboru připravil a uskutečnil k problému šikany průzkum mezi žáky a učiteli této školy.

4.1 Cíle, úkoly a hypotézy průzkumu

S oporou o teoretická východiska a dílčí zkušenosti z policejní praxe jsem zpracoval projekt průzkumu, který předpokládal **realizaci těchto cílů:**

- a) Získání empirických údajů od respondentů – žáků Základní školy 28.října Tišnov - týkajících se problémů šikany na škole
- b) Získání názorů a postojů učtelského sboru ZŠ 28.října Tišnov k otázkám šikany na škole a programu prevence
- c) Ověřit platnost vyslovených hypotéz
- d) Na základě vyhodnocení získaných poznatků z empirického průzkumu zformulovat závěry a doporučení pro pedagogickou praxi.

Realizace těchto cílů předpokládala **splnění těchto úkolů:**

- získat pro spolupráci vedení a pedagogický sbor školy při organizaci průzkumu a přesvědčit je o jeho smysluplnosti a prospěšnosti
- zvolit vhodné metody průzkumu a vypracovat techniky průzkumu
- uskutečnit empirický průzkum mezi žáky a učiteli ZŠ
- utřídit a statisticky zpracovat získané údaje z průzkumu
- uskutečnit kvantitativní a kvalitativní vyhodnocení získaných údajů

Na základě cílů výzkumu a s oporou o zpracovanou teorii problému šikany byly zformulovány tyto hypotézy:

Základní hypotéza

Dá se předpokládat, že i v podmínkách Základní školy 28.října Tišnov existují určité projevy agresivního chování a šikany.

Na podporu této základní hypotézy jsem zformuloval tyto **dílčí (pracovní) hypotézy**:

1. Existence šikany a agresivního chování na škole bude odlišně vnímána žáky na straně jedné a učiteli na straně druhé
2. Projevy šikany a agresivního chování se budou pravděpodobně častěji vyskytovat na II. jak na I. stupni ZŠ
3. Nositelé šikany na II. stupni ZŠ budou spíše z řad žáků jak žákyň
4. Dá se předpokládat, že důvěra v ochrannou roli učitelů před šikanou bude spíše větší u žáků mladšího jak staršího věku
5. Rodina asi nebude příliš pevnou oporou, o kterou by se škola v boji se šikanou mohla opřít
6. Současný stav preventivních opatření na ZŠ 28.října Tišnov proti šikaně pravděpodobně neumožňuje podchytit a odhalovat všechny její formy
7. Přes existenci projevů šikany se žáci této školy budou pravděpodobně cítit ve škole bezpečně

4.2 Metody, techniky, předmět a organizace průzkumu

Za základní průzkumnou metodu byla zvolena **metoda dotazování**. V rámci této metody jsem vypracoval dva dotazníky pro žáky a jeden dotazník pro učitele (viz. přílohy). Řada otázek byla formulována tak, aby byla možná komparace. V dotaznících pro žáky II. stupně, zejména však pro učitele, byl dán větší prostor možnosti volných vyjádření k některým položeným otázkám.

S vedením školy jsem opakovaně vedl diskusi k řešenému problému. **Rozhovory** byly vedeny volnou formou.

Pro účely provedeného průzkumu souvisejícího s touto diplomovou prací jsem zvolil tři cílové skupiny, zahrnující celé spektrum nositelů sociálních a interpersonálních interakcí Základní školy 28. října ve městě Tišnov, okres Brno-venkov. Respondenty svého průzkumu jsem rozdělil do tří skupin (**vzorek průzkumu**). Skupina A představuje soubor 42 respondentů z řad žáků I. stupně. Ze žáků I. stupně se průzkumu neúčastnili prvňáčci a druháci, a to z důvodu jisté složitosti problematiky průzkumu a s ní spojenými nároky na plnou gramotnost a schopnost přiměřeného úsudku. Další skupinou, tedy skupinou B, byli žáci II. stupně. Jak respondenti skupiny A, tak respondenti skupiny B byli vybíráni zcela náhodně a takovým způsobem, aby jejich genderové a věkové složení plně pokrylo škálu všech žáků základní školy 28. října ve městě Tišnov. Skupinu C tvořilo celkem 15 respondentů z řad učitelského sboru.

Faktická **organizace** a realizace samotného **průzkumu** proběhla v měsíci říjnu 2009. Ve spolupráci s učiteli byli náhodně vybráni žáci, kteří v rámci jedné běžné vyučovací hodiny vyplnili předem dodaný dotazník. Takto bylo postupováno s respondenty obou skupin A i B. Respondenti skupiny C (učitelé) obdrželi svoji verzi dotazníku a na jeho vyplnění měli tolik času, kolik uznali za vhodné.

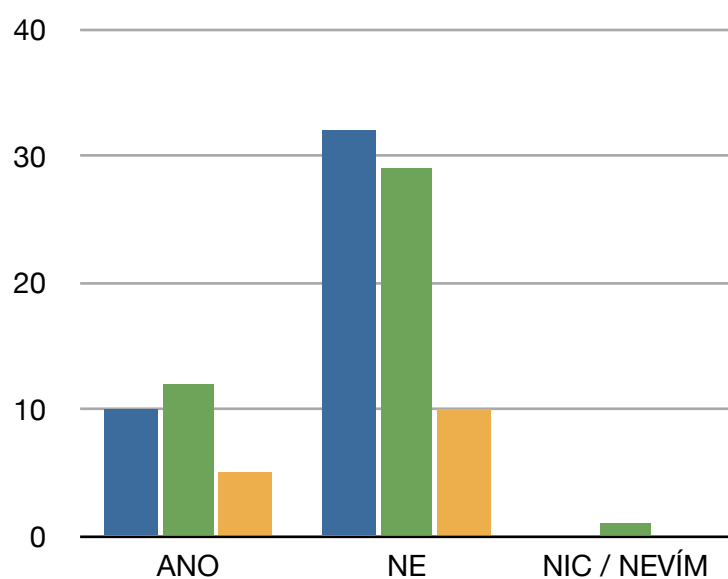
4.3 Výsledky průzkumu

V této, dle mého soudu stěžejní části mé diplomové práce budu pracovat s výsledky empirického průzkumu. Odpovědi na položené otázky jednotlivým skupinám respondentů vyjádřím graficky a následně se budu snažit získané údaje co nejvýstižněji komentovat.

Otázka: Setkal(a) jsi(jste) se ve škole se šikanou?

Tabulka č. 1

Respondenti	ANO	NE	NIC / NEVÍM
Žáci I. stupně	10	32	0
Žáci II. stupně	12	29	1
Učitelský sbor	5	10	0

■ Žáci I. stupně ■ Žáci II. stupně ■ Učitelský sbor

Odpověď na otázku faktické existence šikany na ZŠ 28. října ve městě Tišnov je celkem jasná. Údaje získané empirickým průzkumem potvrzují, že **šikana na této škole existuje** a je vnímána jak žáky I. a II. stupně, tak i pedagogickým sborem. Pohled do tabulky

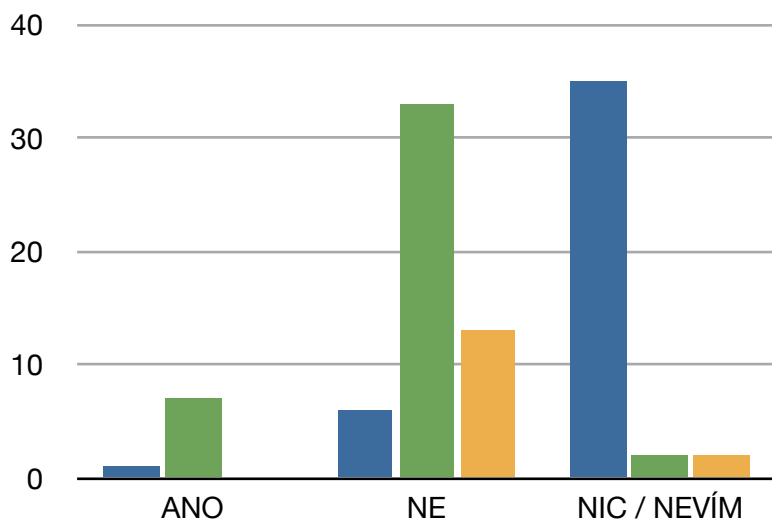
a následně i na graf vztahující se k položené otázce nám ukazuje že šikanu nejcitlivěji vnímají žáci II. stupně. Existenci šikany potvrzuje přibližně 1/4 (26,5%) všech dotázaných školáků, v učitelském sboru se jedná již o 1/3 (33%) dotázaných respondentů.

Dá se proto předběžně říci, že **základní hypotéza** této diplomové práce, tedy tvrzení, že jistý stupeň šikany na ZŠ 28. října ve městě Tišnov existuje, **byla potvrzena.**

Otázka: Je na vaší škole šikana častým jevem?

Tabulka č. 2

Respondenti	ANO	NE	NIC / NEVÍM
Žáci I. stupně	1	6	35
Žáci II. stupně	7	33	2
Učitelský sbor	0	13	2

■ Žáci I. stupně ■ Žáci II. stupně ■ Učitelský sbor

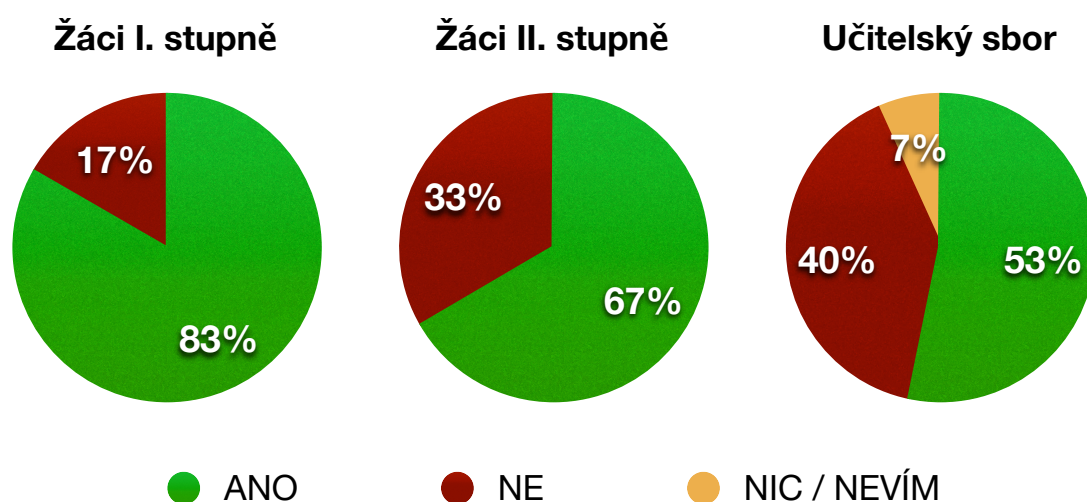
Zajímavým ukazatelem skutečného stavu šikany na průzkumem dotčené škole je tabulka č. 2 a její graf, které ukazují, že naprostá většina dotázaných členů pedagogického sboru je přesvědčena, že **šikana na ZŠ 28. října není častým jevem**, což je v jistém rozporu s vnímáním této problematiky ze strany žáků II. stupně, kde přibližně 1/5 (17%) dotázaných

uvedla, že šikanu na této škole za častý jev považují. Tato předpokládaná neshoda (viz. dílčí hypotéza č. 1) v názoru pedagogického sboru a žáků II. stupně je pro problematiku šikany zcela signifikantní. Šikana jako taková je pro své nezúčastněné okolí v převážné většině případů téměř „neviditelná“. Navíc je nositeli šikany na své oběti aplikována zejména na takových místech a v takovém čase, kdy je co nejméně pravděpodobné nebo dokonce vyloučené, aby byla šikana pozorována či narušena výskytem nebo jednáním pedagoga popřípadě jiné osoby, která by proti aplikované šikaně mohla účinně zasáhnout. Vyjádření žáků I. stupně k této otázce bylo zkráceno dvěma fakty. Prvním byla mírně odlišná formulace otázky, která ve své dotazníkové podobě zněla: „Myslíš si, že je šikana ve tvé třídě jevem častým?“ K této nepatrné změně v položení otázky jsem u žáků I. stupně přistoupil zejména z toho důvodu, že fyzický prostor třídy a případně místnosti družiny je pro žáky I. stupně téměř synonymem školy jako takové. Právě tady tráví naprostou většinu svého pracovního i volného školního času, nepřesouvají se do jiných prostor v průběhu vyučování (s výjimkou tělocviku) a v převážné většině ani nenavazují sociální interakce s žáky jiných tříd. Druhým faktem bylo ne zcela přesné vymezení termínu "častým". Jeho chápání závisí na osobní interpretaci častosti.

Otázka: Myslíte si, že učitelé dokáží ochránit žáky před šikanou?

Tabulka č. 3

Respondenti	ANO	NE	NIC / NEVÍM
Žáci I. stupně	35	7	0
Žáci II. stupně	28	14	0
Učitelský sbor	8	6	1

Provedený průzkum umožnil **náhled na důvěru jednotlivých skupin respondentů v reálnou schopnost učitelského sboru ochránit žáky ZŠ 28. října v Tišnově před šikanou.** Výsledná procentuální vyjádření důvěry/nedůvěry v tuto ochrannou schopnost učitelského sboru nejsou ničím překvapující a vycházejí ze životní zkušenosti a skepse odpovídající věku a postavení dotázaných. Křivka důvěry v ochrannou moc učitelského sboru s věkem dotázaných žáků slábne, nicméně ne výrazně. Tento jev přičítám jednak tomu, že výskyt šikany je (zcela logicky) četnější mezi žáky na II. stupni (viz. dílčí hypotéza č.2). Přitom také nelze opomenout nezřídka zkreslený a přitom kritický náhled prepubescentních a pubescentních dětí na schopnosti a inteligenci dospělých (mezi které často řadí i členy učitelského sboru).

Důležitým zjištěním v odpovědi na otázku pocitu ochrany před šikanou je všeobecně poměrně **velká důvěra žactva v učitelský sbor ZŠ 28. října a jeho ochrannou roli v boji proti šikaně.** Učitelský sbor sám takovýto optimismus nesdílí. **Jen 53% dotázaných**

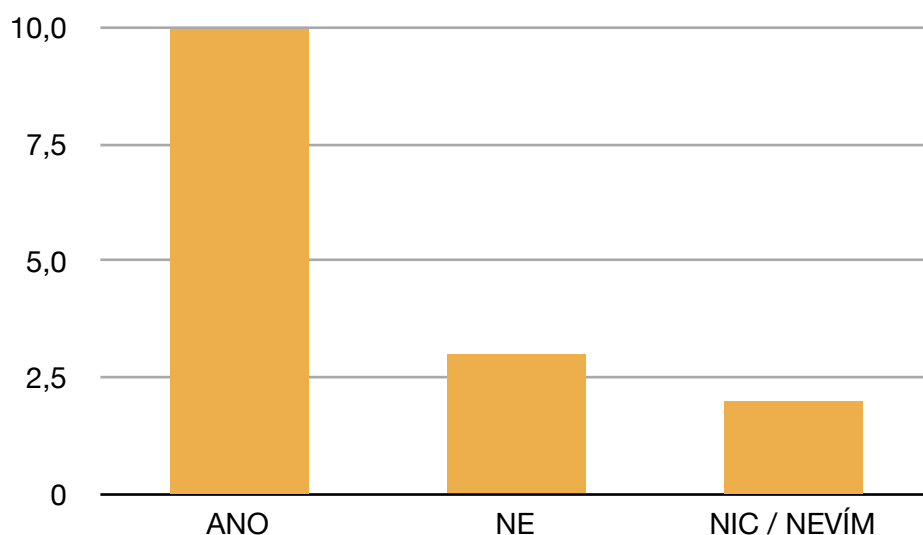
pedagogů o možnosti ochrany svěřených žáků vlastním působením **smýšlí pozitivně**. Poměrně velké procento pesimisticky smýšlejících pedagogů, kteří nevěří tomu, že své žáky před šikanou dovedou ochránit, může pramenit jak z pocitu vlastní nedostatečné kompetence, tak i z vnímání celkového stavu společenského klimatu, včetně projevů jisté krize soudobé rodiny, od které ne vždy mohou očekávat podporu svého pedagogicko-výchovného a společensko-ochranného působení.

S uvedeným skepticismem dotázaných členů učitelského sboru na poli ochrany svěřených žáků před šikanou lze spojit i následující dvě otázky a vyhodnocení získaných odpovědí.

Otázka: Existuje na Základní škole 28. října program na odhalení a potírání šikany?

Tabulka č. 4

Respondenti	ANO	NE	NIC / NEVÍM
Učitelský sbor	10	3	2

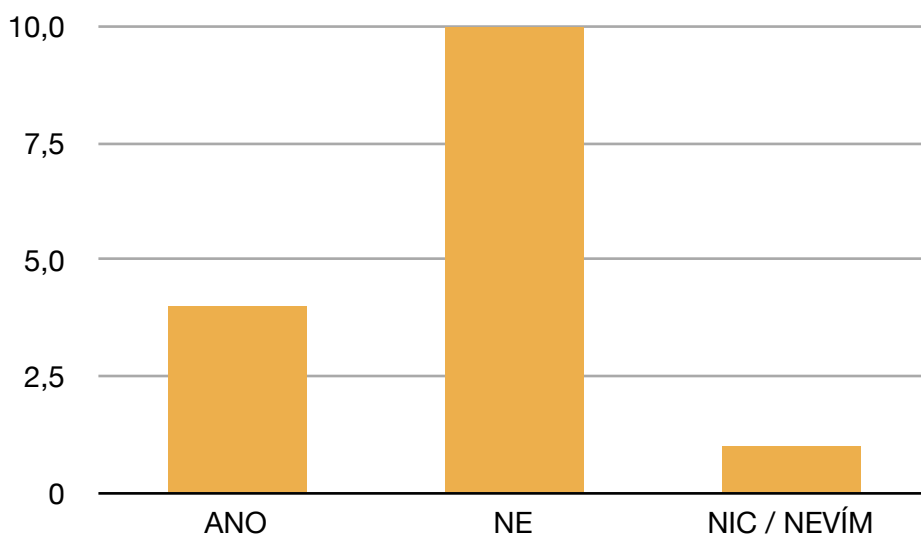
Tato konkrétní formulace otázky byla ze zřejmých důvodů položena jen respondentům průzkumu z řad učitelského sboru. Celá jedna třetina z dotázaných pedagogů však buďto odpověděla záporně nebo se zdržela odpovědi, popřípadě nevěděla. **Dvě třetiny dotázaných pedagogů jsou obeznámeni s faktem, že na jejich pracovišti existuje program zabývající**

se šikanou a agresivním chováním. Tuto neinformovanost poměrně velké části pedagogického sboru je zapotřebí odstranit. Informovanost a znalost problematiky je významnou, ne-li rozhodující podmínkou na poli boje proti šikaně a agresivnímu chování.

Otázka: Byl(a) jste vyškolen(a) k odhalování a potírání šikany dětí a mládeže?

Tabulka č. 5

Respondenti	ANO	NE	NIC / NEVÍM
Učitelský sbor	4	10	1

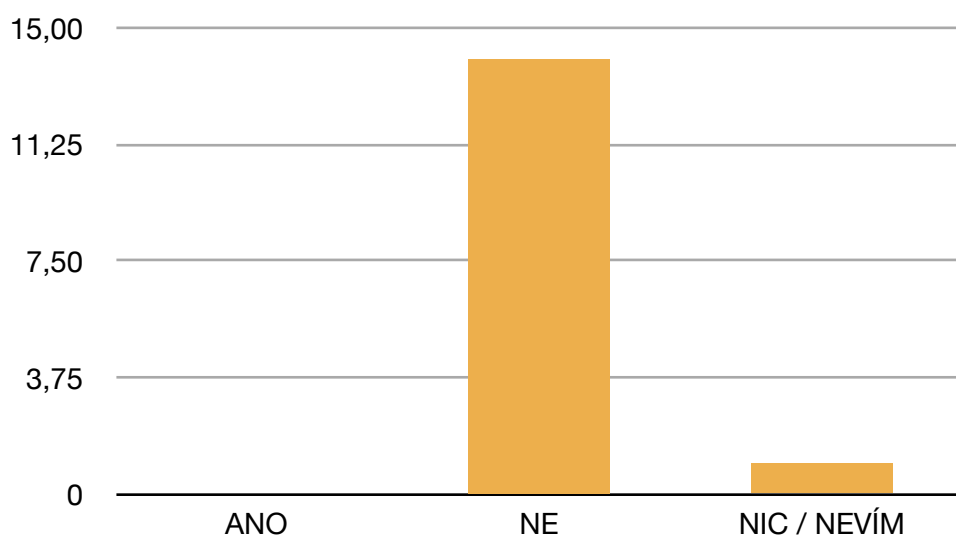
Dle provedeného průzkumu 4 z 15 dotázaných členů učitelského sboru, tedy ze statistického hlediska **více jak jedna čtvrtina (27,0 %), byli vyškoleni k odhalování šikany**, bojem s ní a v poskytování účinné pomoci touto „nemocí“ zasaženým svěřeným žákům. Je otázkou, zda se jedná o dostačující počet. Důležité však je, že Základní škola 28. října v Tišnově má pracovníky, kteří disponují bází vědomostních a praktických dovedností a jsou připraveni k odbornému zásahu či pomoci, a to především svým spolupracovníkům.

Uskutečněný průzkum odhalil ještě jednu, pro učitelský sbor v tomto případě ne příliš povzbuzující skutečnost, provázanou s problematikou odhalování šikany. Pro bližší vysvětlení přistupme k další položené otázce a vyhodnocení získaných odpovědí.

Otázka: Znáte nějaké konkrétní teorie zabývající se problematikou zakrývání šikany před zraky okolí?

Tabulka č.6

Respondenti	ANO	NE	NIC / NEVÍM
Učitelský sbor	0	14	1

14 (93%) dotázaných pedagogů na položenou otázku odpovědělo zcela záporně a 1 (7%) neodpověděl vůbec. Ani jeden z dotazovaných však neodpověděl kladně. **Žádný z dotazovaných tedy nezná jakoukoliv konkrétní teorii zabývající se problematikou zakrývání šikany a agresivního chování.** Tento údaj považuji za alarmující. Pro boj s agresivním chováním, ale zejména se šikanou, je naprosto zásadní velmi dobře teoreticky (ale i prakticky) znát a pochopit zákryvné mechanismy a teorie tohoto sociálně neakceptovatelného chování. V předchozích kapitolách bylo již několikrát řečeno a zdůrazněno, že právě onen zákryvný mechanismus, uzavření světa šikany před vnějším světem, je jedním z velmi nebezpečných průvodních jevů šikany a zejména v jejich pokročilých fázích ztěžuje, popřípadě téměř znemožňuje její odhalení a léčení.

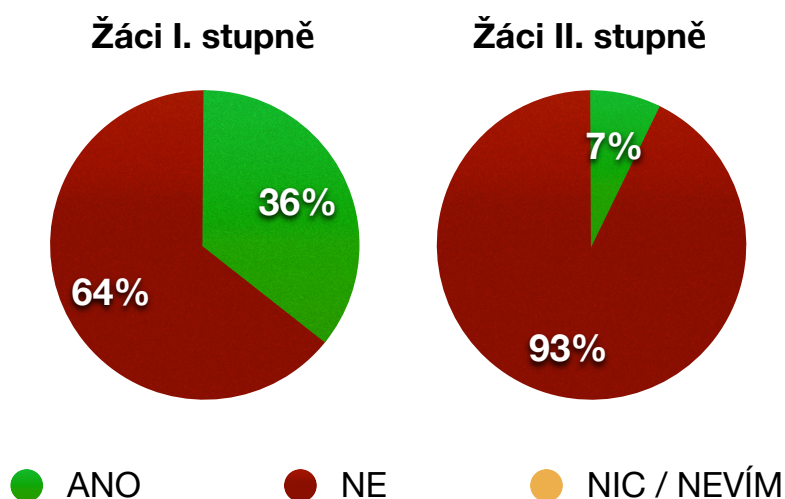
V následujícím vyhodnocení otázek a odpovědí se budu poněkud více zabývat šikanou a agresivním chováním z pohledu dotázaných žáků I. a II. stupně Základní školy 28. října v Tišnově. Právě pohled dětí, tedy těch, které se v dnešním složitém školním prostředí pohybují

a tráví v něm velkou část svého vázaného školního času, nám může dát pravdivý náhled na skutečné dění, které školu a vše s ní spojené provází.

Otázka: Byl(a) jsi někdy šikanován(a)?

Tabulka č. 7

Respondenti	ANO	NE	NIC / NEVÍM
Žáci I. stupně	15	27	0
Žáci II. stupně	3	39	0

Vyhodnocení získaných odpovědí spojených se zážitkem šikanování na vlastní kůži přináší dvě zajímavá zjištění. Prvním je skutečnost, že **poměrně vysoké procento (36%) žáků prvního stupně uvádí, že někdy, alespoň jednou, bylo šikanováno.** Tento počet, přesahující 1/3 dotázaných žáků I. stupně, odpovídá výsledkům různých sociologických výzkumů učiněných v posledních letech, a to nejen v České republice. Šikana na školách a bohužel nejen na nich existuje a její výskyt má vzrůstající tendenci.

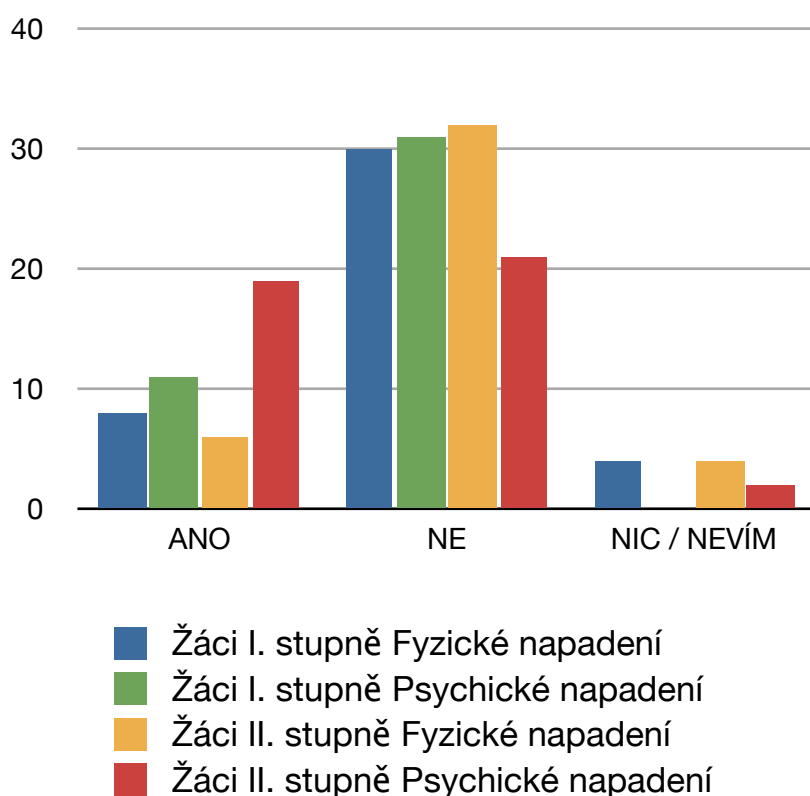
Druhým zjištěním je **tvrzení respondentů z řad žáků II. stupně, že pouze 3 (7%) z jejich řad bylo někdy šikanováno.** Jak si ukážeme na několika následujících tabulkách, grafech a jejich vyhodnoceních, odpovědi dotázaných žáků II. stupně nelze považovat za věrohodné. Získané hodnoty jsou pravděpodobně zkreslené účelovou odpovědí (například

snahou jak zakrýt svůj stud, související se skutečností, že se dotyčný jedinec nedovedl nebo nemohl šikaně ubránit, apod.). Potvrzují to i další podněty a údaje získané z průzkumu.

Otázka: Byl(a) jsi při šikaně napaden(a) fyzicky nebo psychicky?

Tabulka č. 8

Respondenti	Typ útoku	ANO	NE	NIC / NEVÍM
Žáci I. stupně	Fyzické napadení	8	30	4
	Psychické napadení	11	31	0
Žáci II. stupně	Fyzické napadení	6	32	4
	Psychické napadení	19	21	2

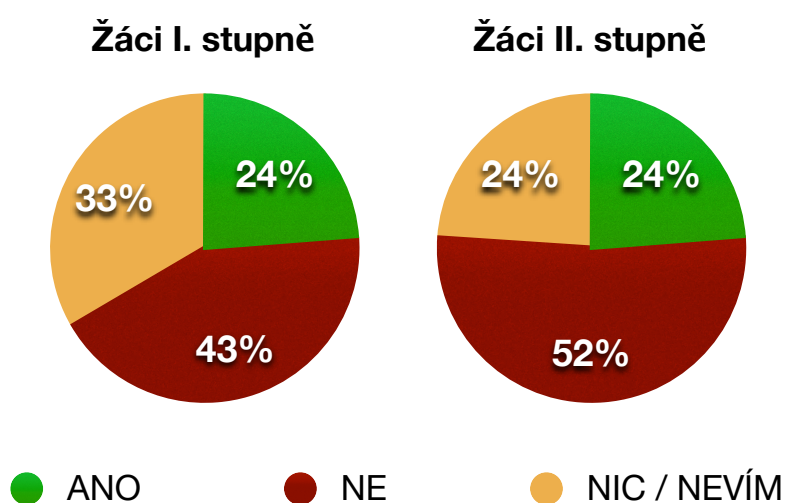
Dotázaní žáci I. stupně ve svých odpovědích průběžně prokazují, že jejich výpovědi ve značné míře korespondují samy mezi sebou, a tak lze jednoduše odvodit, že se ve většině případů zakládají na pravdě. Respondenti z řad žáků II. stupně uvádí, že **při šikaně bylo 6 (14%) z nich napadeno fyzicky a 19 (45%) napadeno psychickým útokem.**

Porovnání získaných dat tabulky č. 7 s tabulkou č. 8 jsou v případě respondentů žactva II. stupně v naprosté neshodě a navzájem se popírají. Pakliže v odpovědi na otázku spojenou s tabulkou č. 7, tedy otázku, zda byli někdy šikanováni, odpoví pouze 3 dotázaní kladně a na následující otázku, zda byli případným útokem napadeni fyzicky nebo psychicky dotazovaní odpoví, že 14% z nich bylo napadeno fyzicky a 45% psychicky (viz data tabulky č.8), pak lze dedukcí usoudit na fakt, že při odpovědi na jednu z otázek velká část respondentů zřejmě fabulovala. V tomto případě usuzuji, že odpovědi uvedené v tabulce č. 7 nebudou zcela vystihovat skutečnou realitu a tudíž je nepovažuji za pravdu vypovídající. Svou dedukci opírám o v teoretické části této diplomové práce zmiňované sociologické výzkumy, podložené výsledky předních světových odborníků na problematiku šikany (např. i o zkušenosti M. Koláře), které jednoznačně a nepopíratelně prokázaly fakt, že šikana ve školním prostředí existuje a v současné době stále narůstá.

Otázka: Pomohl ti někdo, když jsi byl(a) šikanován(a)?

Tabulka č. 9

Respondenti	ANO	NE	NIC / NEVÍM
Žáci I. stupně	10	18	14
Žáci II. stupně	10	22	10

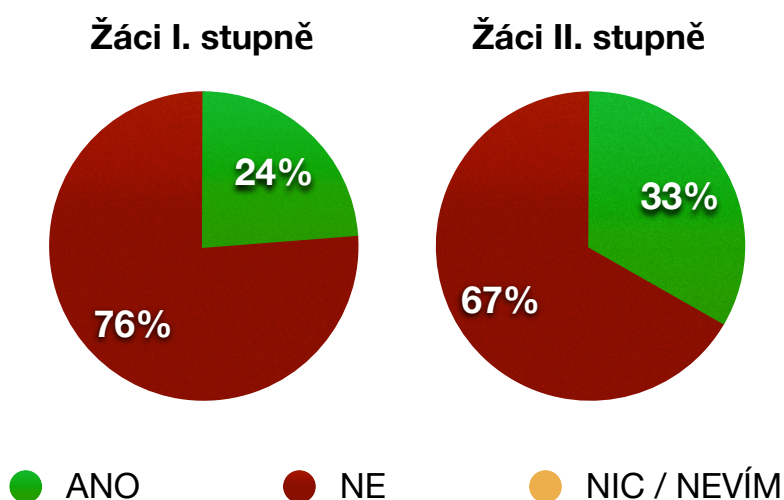
Výklad získaných odpovědí na otázku, zda někdo dotázaným pomohl při jejich šikanování, není tak zcela jednoznačný. Údaje sice statisticky vykazují, že **shodnému počtu**

žáků I. a II. stupně, tedy přibližně 1/4 (24%) z dotázaných byla poskytnuta pomoc, na druhou stranu vyhodnocené údaje je zapotřebí vztáhnout k číslům udávajícím počet těch, kteří v průzkumu odpověděli, že byli šikanováni (viz údaje z tabulky č. 7 a 8). Obecně považuji odpovědi svědčící o pomoci šikanovaným za velmi dobrý signál, který nasvědčuje poměrně citlivému vnímání šikany žáky Základní školy 28. října a existenci jisté, ne zanedbatelné pozitivní morální základny interpersonálních vztahů mezi zkoumaným žactvem.

Otázka: Byl někdo ze spolužáků šikanován před tvýma očima?

Tabulka č. 10

Respondenti	ANO	NE	NIC / NEVÍM
Žáci I. stupně	10	32	0
Žáci II. stupně	14	28	0

Odpovědi na tuto otázku dále podporují moji hlavní hypotézu provedeného průzkumu, a sice tu skutečnost, že šikana mezi žáky Základní školy 28. října ve městě Tišnov existuje. **Téměř 1/4 (24%) respondentů I. stupně a 1/3 (33%) respondentů II. stupně uvedla, že na vlastní oči viděla šikanování svého spolužáka.** Vzhledem k počtu dotázaných, tedy 42 žáků I. stupně a 42 žáků II. stupně, jedná se o poměrně vysoká čísla.

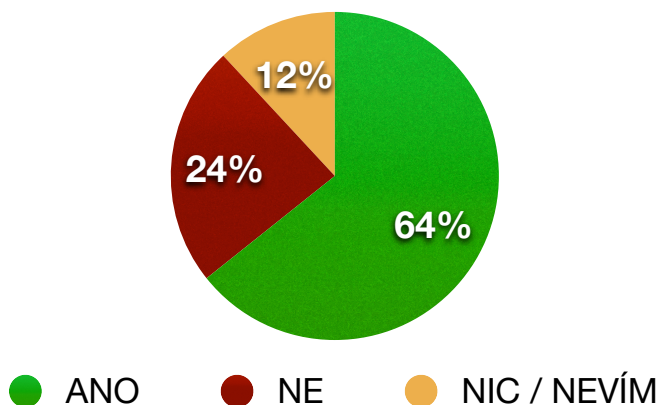
V dalším bych se rád zaměřil na některé otázky, které byly položeny pouze respondentům z řad žáků II. stupně. Dotazníky, které byly pro celý průzkum použity, byly

nejobsáhlejší právě pro II. stupeň. Důvodem byl fakt, že právě tam jsem předpokládal větší výskyt šikany a agresivního chování (což bylo také průzkumem dokázáno), dále pak z důvodu větší vyprávěcí schopnosti žáků II. stupně, která je daná větší životní zkušeností, rozvojem intelektu a celkovou větší vyspělostí (v porovnání s žáky I. stupně) a tedy možností položit složitější otázky s předpokladem jejich pochopení.

Otázka: Je možné se proti šikaně bránit?

Tabulka č. 11

Respondenti	ANO	NE	NIC / NEVÍM
Žáci II. stupně	27	10	5

Jednoznačná odpověď na jednoznačně položenou otázku. Ano, **téměř 2/3 (64%) průzkumem dotázaných žáků II. stupně jsou přesvědčeny, že šikaně se lze bránit.** Toto zjištění považují za velmi důležité. Kde existuje přesvědčení, že lze úspěšně čelit zlu, kterým bezesporu šikana a agresivní chování jsou, tam také existuje reálná naděje, že proti těmto jevům je a bude vystupováno a že jim velká většina dotčených bude aktivně bránit v realizaci.

Nesmí se však zapomenout ani na ty respondenty, kteří odpověděli záporně. Vlastně nesmí se zapomenout hlavně na tyto jedince. 10 ze 42 dotázaných žáků II. stupně, tedy téměř jedna čtvrtina (24%) z nich odpovědělo, že šikaně se není možné bránit. Za touto odpovědí může stát jak vlastní negativní zkušenost, tak možné obavy hraničící s jistotou, že v případě aktivní obrany proti šikaně a agresivnímu chování nebude docíleno pominutí těchto jevů, ale naopak jejich zhoršení a akcelerace. Právě tyto děti, ať už s osobní či zprostředkovanou

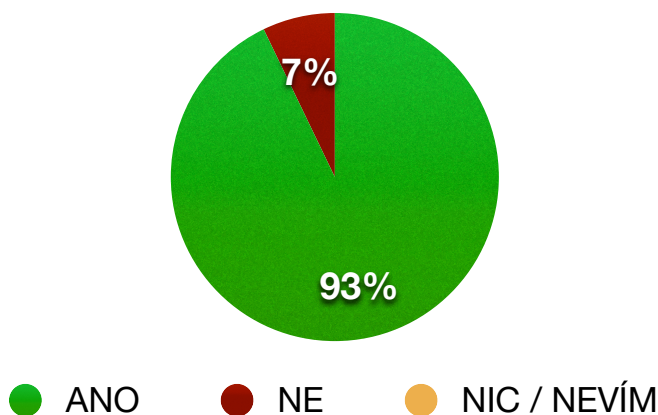
negativní zkušeností s obranou proti šikaně potřebují pomoc ostatních, zejména však odborný, kvalifikovaný a včasný zásah učitelského sboru. Nepodceňoval bych však ani podání pomocné ruky od morálně vyspělých, pozitivně sociálně motivovaných spolužáků, kteří svým osobním příkladem a případnou nezištnou pomocí v nouzi mohou strhnout onu pomyslnou miskou vah ve prospěch boje proti šikaně a agresivnímu jednání.

Spektrum metod, činností a výchovných působení umožňujících účinný boj proti šikaně v sobě nesporně zahrnuje i cílenou výchovu ke schopnosti empatie do méně "úspěšných" a všemi možnými způsoby handicapovaných jedinců, kteří se nacházejí v našem okolí a potřebují naši aktivní pomoc.

Otázka: Byla s tebou ve škole diskutována problematika šikany?

Tabulka č. 12

Respondenti	ANO	NE	NIC / NEVÍM
Žáci II. stupně	39	3	0

Téma šikany bylo zjevně učitelským sborem Základní školy 28. října v Tišnově nastoleno a diskutováno. Tento krok, který svou odpovědí potvrzuje 93% dotázaných žáků II. stupně, vidím jako velice správný a dobře zvládnutý. Jedině působením diskuse, osvěty a neustálým upozorňováním na problematiku šikany a agresivního chování je možné tyto společensky nežádoucí projevy vyhranit jako nenormální, škodlivé, odsouzeníhodné a ze strany učitelského sboru a společnosti vůbec tvrdě sankcionovatelné. Jestliže by se o problematice společensky patologických jevů a chování ve školním prostředí nediskutovalo,

jestliže by na takovéto projevy nebyla vychovávána mládež zase a znovu upozorňována jako na zavrženíhodné, pak by v daleko větší míře, než je tomu doposud, mohlo hrozit jejich bezděčné akceptování a přijetí jako běžných norem společenského chování.

K odpovědím vyhodnoceným v tabulce č. 12 se těsně vážou odpovědi učitelského sboru, jehož respondentům byla položena otázka: "Jaká opatření byste na vaší škole při předcházení nebo v boji proti šikaně doporučil(a)", na kterou byla umožněna volná odpověď. I přes možnost vyjádření jakéhokoliv nápadu nebo názoru se v odpovědích učitelského sboru sešlo velké množství identických návrhů. Neoddiskutovatelná první místa v pelotonu odpovědí zaujala prevence a přednášky věnované problematice šikany a agresivního chování. Získaná data od žáků II. stupně jen potvrzují, že tento přístup pedagogů je nejen vysoce ceněn v hierarchii privilegovaných postupů pro případné řešení šikany, ale je rovněž aplikován v přímé pedagogické praxi na Základní škole 28. října v Tišnově.

Naopak na opačném konci popularity se v odpovědích pedagogů ocitla řešení, která zahrnují odborné školení pro učitele a vytvoření volnočasových aktivit pro žactvo.

Jaká je však váha pouhé osvěty, navíc mnohdy vedené jen z povinnosti a neodborně? Proč se dnešní pedagogové uchylují stále víc jen k přednáškovému (a leckdy rok po roku identickému) přednesu naučeného textu, namísto aby odborně pronikli do problematiky šikany a agrese mezi školní mládeží, aby jí podali pomocnou ruku a cíleně a smysluplně pomohli naplnit její volný čas, při němž odborné působení a výchova již nejsou dětmi vnímány jako „nudné zlo“.

Ze svého pohledu, pohledu člověka studujícího problematiku sociální pedagogiky, cítím, že v problematice předcházení a boje se šikanou ve školním prostředí stále dochází k jejímu podceňování a nepochopení celého problému do jeho hloubky, které je provázáno nedostatečnou informovaností, možná i skepsí. Z lidského hlediska je tento přístup i pochopitelný. Dnešní pedagog, zavalený složitou a společností nedocenenou prací, bojující jak se systémem, tak se společností samotnou a provázen nezájmem, nesouhlasem nebo dokonce otevřenou konfliktností ze strany rodičů svých žáků, již nemá síly a chuť pronikat do tak složitého a bolestného problému, jakým svět šikany je. Vždy však existuje naděje. Věřím,

že větší informovanost, jejíž součástí se touto prací snažím být i já sám, víra v poslání učit a vychovávat, vedení příkladem, morálkou a nikdy nekončící snahou o zlepšení okolního světa, povedou nakonec k úspěchu. Otevřít oči a srdce existujícímu problému a schopnost empatie do situace obětí šikany a agresivního chování jsou prvními kroky vedoucími k úspěšnému boji proti tomuto zlu.²³

Přednášková činnost a prevence své místo v boji se šikanou mají. Nesmí se však jednat jen o suchou teorii. Hlavní zbraní je odborná erudice, aktivní přístup a hledání konkrétních, nových a pro děti zajímavých cest, které jim mohou ze šikany a agresí infikované společnosti pomoci nalézt tu správnou cestu.

Na tomto místě bych ještě chtěl sáhnout k problematice pedagogické komunikace, o které B. Kraus říká: *"Významným prostředkem pedagogické interakce je pedagogická komunikace. V ní jsou přesně dány časové a prostorové podmínky a určení jsou rovněž účastníci. Jde o komunikaci zaměřenou na dosažení určitých výchovných cílů...Je odvozena ze sociální komunikace, ale má zvláštnosti dané právě vztahem vychovatele, vychovávaných a prostředí, v němž se uskutečňuje....Existuje řada učitelů a výchovných pracovníků, kteří mají značné znalosti i životní zkušenosti, ale nedokážou je předat formou, která by zaujala - a obráceně: Projev některých pedagogických pracovníků zaujme (umějí patřičně využít mimiku a gestikulaci), ale brzy zjistíme, že nám nic nového nesdělili....Vychovatel by měl reagovat pohotově a rychle se rozhodovat o způsobech a prostředích komunikace, jež pro tu kterou situaci zvolí. Jde o velmi náročnou součást profesní činnosti, která vyžaduje zkušenosti, ale hlavně specifickou přípravu."*²⁴

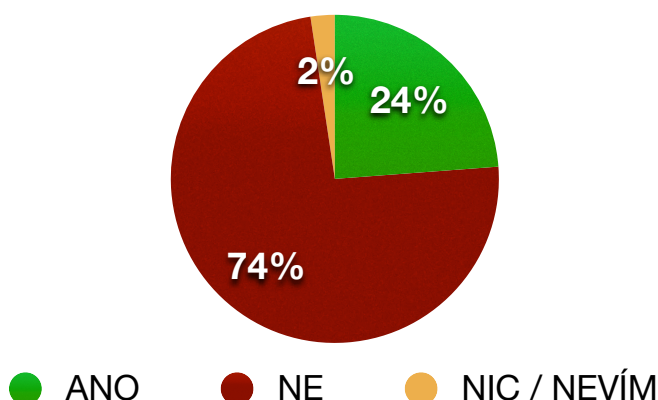
²³ Rozum, Z. *Kriminalita dětí a mládeže - příčiny a východiska*. Pedagogická orientace 2008, roč. 18, č. 3.

²⁴ Kraus, B. *Základy sociální pedagogiky*. Praha: Portál, 2008, s. 123 - 124.

Otázka: Mluvíš o šikaně ve škole (mimo školu) s rodiči?

Tabulka č. 13

Respondenti	ANO	NE	NIC / NEVÍM
Žáci II. stupně	10	31	1

Téměř 3/4 (74%) z dotázaných žáků II. stupně **odpověděli, že o problematice šikany se svými rodiči nemluví.** Můžeme se na tento údaj dívat z mnoha možných směrů a úhlů. Jistě zazní názory, že šikana a agrese mezi dětmi navštěvujícími základní školu vlastně ani nejsou. Vždyť se jedná jen o jakési „kočkování“, „klukoviny“ nebo jen „legraci“. A proč se tedy něčím takovým zabývat nebo se o tom vůbec bavit. Bezpochyby se ozvou i ti, kteří tvrdí, že život je tvrdý a že ti "silní" si udělají mezi "slabými" prostě více životního prostoru a že to je vlastně dobře, protože život se s nikým nemazlí a čím dříve to děti poznají, tím lépe. Takovýchto a podobných naprostých nesmyslů a fám je mezi naší dospělou populací rozšířeno neuvěřitelně mnoho. Ještě tristnější je fakt, že těmto asociálním přístupům velká část dospělých věří a aplikují je. Nezanedbatelné množství dnešních rodičů je navíc maximálně časově a intelektově zapojeno do nelítostného pracovního procesu a zničujícího životního tempa, ve kterém se na jakoukoliv diskusi s vlastním potomkem prostě již nenachází potřebný čas (viz. dílčí hypotéza č.5).

V předchozích kapitolách jsem se již zmiňoval o krizi současné rodiny, která je provázena i útlumem komunikace mezi jejími jednotlivými členy. Tento útlum tedy není

pouze jednosměrný, ze strany od rodiče k dítěti. Je aplikován i opačným směrem, tedy od dítěte k rodiči.²⁵

Fakt, že většina dotázaných žáků II. stupně se svými rodiči o šikaně nemluví, není dobrým výsledkem, odpovídá však současnému společenskému klimatu a reálnému stavu komunikace uvnitř rodinného prostředí. Podpora a učení zdravé a účinné komunikace patří rozhodně do velmi důležitých aspektů sociální výchovy a měly by být zahrnuty do běžného repertoáru výuky odpovědného pedagoga. Správná a korektní komunikace je jako jeden ze základních prostředků zdravé socializace ničím nenahraditelná.

Otázka: Oznámil jsi někdy učiteli či rodičům šikanu?

Tabulka č. 14

Respondenti	ANO	NE	NIC / NEVÍM
Žáci II. stupně	4	32	6

Při analýze odpovědí respondentů II. stupně na tuto položenou otázku musíme brát v potaz i odpovědi vyhodnocené v tabulkách č.1, 7, 8 a 10, které umožňují mnohem bližší náhled na získaná data.

Převážná menšina (9,5%) z dotázaných žáků II. stupně odpověděla, že někdy šikanu oznámili pedagogovi či rodičům. Jsem přesvědčen, že toto číslo kopíruje skutečnou realitu spojenou s problematikou oznámení šikany někomu ze světa dospělých (z pohledu toho, kdo o šikaně chce informovat), o kterém věří, že s oznamovanou skutečností dokáže něco udělat, že dokáže pomoci. Osobně si myslím, že toto číslo je mnohem menší, než by mělo být. Souvisí jak s většinovou nedůvěrou ve svět dospělých (která narůstá společně s věkem dítěte a vrcholí v období puberty), s přesvědčením o zájmu nebo nezájmu dospělých o "skutečné" problémy dětí a mládeže, ale také s praktickými životními zkušenostmi dětí školního věku, které v dnešní době nesčetněkrát zažívají nevědomý nebo dokonce cílený

²⁵ Rozum, Z. *Kriminalita dětí a mládeže - příčiny a východiska*. Pedagogická orientace 2008, roč. 18, č. 3.

nezájem světa rodičů a pedagogů o složitý dětský svět a jejich běžné bytí v době, kdy nikdo na nic nemá čas.

V dotazníku určeném pro II. stupeň jsem k tématu oznámení / neoznámení šikany vsunul ještě jednu podotázku. Tady je její znění: **Vedlo tvé oznámení šikany k nápravě?** Není jistě překvapením, že na tuto podotázku odpověděli pouze 4 respondenti (viz. tabulka č. 14). Výpovědní hodnota odpovědí není potěšující. Dva respondenti odpověděli, že oznámení šikany k nápravě vedlo, a dva, že k žádné nápravě nedošlo. **Jen padesátiprocentní naděje v účinné podání pomocné ruky** těm, kteří ve své nebo cizí neřešitelné situaci sebrali veškerou svoji odvalu, oznámili šikanu a věřili, že ten, na kterého se obrátili, jim pomůže opět žít běžný život bez neustálého strachu a bolesti. Pokud bychom s trochou nadsázky (která však dle mého mínění k tomuto tématu rozhodně nepatří) analogicky použili notoricky známý pohled optimisty na sklenici vody, ve které je sklenice nalita vodou do své půli, mohli bychom s dobrým pocitem tvrdit, že sklenice je polo plná a že 50% můžeme považovat za opravdu pěkný úspěch. Já tento náhled rozhodně nesdílím. Nejenže "sklenici" šikany vidím velmi zřetelně polo prázdnou, ale v tomto případě se navíc nikdy nespokojím s ničím jiným, než s naprosto vrchovatě naplněnou nádobou pomoci všem obětem šikany a agresivního chování. V případě tak závažného problému, kterým šikana rozhodně je nesmí existovat polovičatá řešení. Jedná se o životy ve velké většině případů doživotně spojené s traumaty, která těm, kteří si peklem šikany prošli nebo procházejí doposud, navždy a nesmazatelně zasáhnou do duševního a fyzického zdraví a neumožní jim například poznat hezké věci, které jsou pro mnohé z nás obyčejnou běžností. A to i přesto, že požádali o pomoc, věřili v ni, ale ta nikdy nepřišla. Všichni pedagogičtí pracovníci, rodiče, ale i všichni ti, všichni my, se musíme vši svojí vůlí, profesionalitou, napnutím všech svých schopností a dovedností snažit, aby selhání v pomoci těm, kteří naší pomoc potřebují, prostě nenastávala.

S odpověďmi vyhodnocenými v tabulce č. 13 souvisí ještě jedna podotázka (shrnutá v tabulce č. 15), nepatrně odlišně modulovaná pro respondenty I. a II. stupně. Otázka položená žákům I. stupně zněla: **Kdo by tě měl kromě učitelů ochránit před šikanou?** Znění otázky pro žáky II. stupně bylo toto: **Kdo by tě měl ochránit před šikanou?** Modulace otázky pro žáky I. stupně byla použita z důvodu předpokladu (zejména u žáků

nižších tříd), že autorita a představa možností a schopností pedagoga v očích respondentů bývá většinou nekritická.

Tabulka č. 15

Žáci I. stupně	Spolužáci - 18	Rodiče - 16	Policie - 2			
Žáci II. stupně	Učitel - 21	Kamarádi - 8	Rodiče - 5	Sám(a) - 4	Školník - 1	Nevím - 10

I přes poměrně mnoho údajů uvedených v tabulce č. 15 mě nejvíce zaujalo srovnání dat spojených se skupinou kamarádů (respektive spolužáků) a rodičů. Jak **žáci I. stupně**, tak respondenti stupně II. shodně uvedli, že **privilegují a předpokládají ochranu a pomoc spíše od svých vrstevníků nežli od vlastních rodičů**. Co nám tato data napovídají? Za prvé, pro rodiče ne příliš lichotivé vysvědčení. Za druhé, korespondují s v České republice prováděnými výzkumy v oblasti vrstevnických skupin. Na podporu svého tvrzení a na pomoc s osvětlením aktuální problematiky vrstevnických skupin si dovoluji použít citaci B. Krause z knihy *Základy sociální pedagogiky: "Vrstevnické skupiny mládeže se od dětských liší. Projevuje se v nich už postupné vymaňování jejich příslušníků z pout přímé kontroly dospělých (především rodičovské). Skupiny jsou pro ně současně prostředkem, kterým manifestují svou touhu po samostatnosti a dospělosti. Z osobnostní nevyhraněnosti pak často vyplývá silná konformita, která v těchto skupinách vládne a jež se týká všech stránek jejich života, tedy oblékání, vyjadřování, hodnotové orientace, vztahu k tradicím, dodržování rituálů, apod. V mládí se význam vrstevnických skupin zvětšuje. Naše opakované výzkumy (1989-2003), v nichž středoškoláci vypovídali o svých životních zkušenostech a problémech, zřetelně ukázaly, že důležitost těchto skupin v průběhu daných let vzrůstala. Zatímco v roce 1989 uvádělo jen 16% středoškoláků, že v případě potřeby hledají při řešení různých životních těžkostí a problémů oporu u svých vrstevníků, v r. 1991 už to bylo přes 27% a v roce 1996 dokonce již téměř 40% (téměř dvojnásobek ve srovnání s tím, jak často hledají posilu u rodičů).*²⁶ Tolik citace. Jsem si plně vědom, že uvedené pojednání o vrstevnických skupinách vychází z dat získaných mezi středoškoláky. Použitím analogie a skutečnosti, že věk starších

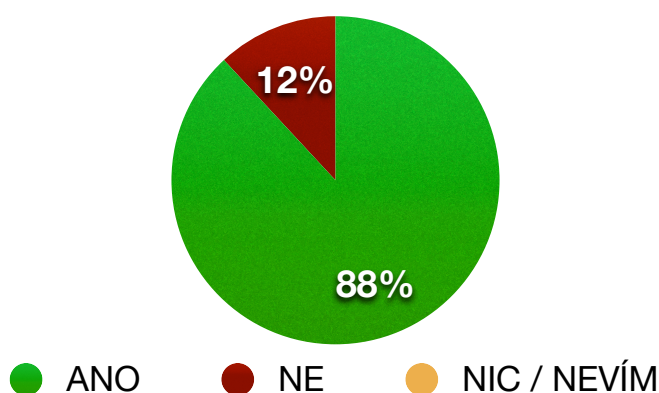
²⁶ Kraus, B. *Základy sociální pedagogiky*. Praha: Portál, 2008, s. 89.

žáků II. stupně je blízký nebo přinejmenším podobný věku studentů středních škol, vztahují získané poznatky i na současnou populaci žáků škol základních.

Otázka: Cítíš se ve škole bezpečně?

Tabulka č. 16

Respondenti	ANO	NE	NIC / NEVÍM
Žáci II. stupně	37	5	0

Tato otázka položená žákům II. stupně patří zcela jistě k těm, které rozborem získaných odpovědí umožní získat náhled na skutečné pocity žáků školy, související právě s problematikou bezpečnosti, šikany a agresivního chování ve školním prostředí ZŠ 28. října v Tišnově.

Jakou odpověď nám tedy získaná a vyhodnocená data předestírají? Ze statistického hlediska **naprostá většina dotázaných**, tedy 37 (88%) žáků II. stupně uvádí, že **se ve své škole cítí bezpečně**. Vzhledem k velikosti dotazovaného vzorku respondentů (42 jednotlivců) se procento kladně odpovídajících jeví jako poměrně vysoké. O tom není sporu. Můžeme tedy tento výsledek přijmout s uspokojením. Odpověď však dle mého názoru opět není a nemůže být jednoznačná. Přikláním se k těm, kteří ve vyhodnocených datech vidí dobrý výsledek a považují školní prostředí ZŠ 28. října za pro žáky obecně bezpečné. Současně je nutno vidět fakt, že téměř devadesátiprocentní podíl kladných odpovědí umožňuje provedení snadného výpočtu, ze kterého vyplývá, že každý desátý žák této školy se v průzkumem dotčeném prostředí bezpečně necítí. Pro vizualizaci skupiny těch, kteří se dle statistické logiky necítí ve

škole v bezpečí, přizveme na pomoc matematiku. Vezmeme-li v potaz skutečnost, že ZŠ 28. října navštěvuje přibližně 660 žáků, pak lze jednoduše určit, že na II. stupni škola disponuje cca 330 žáky. Každý desátý ze skupiny 330 jednotlivců tvoří, matematicky vyjádřeno, množinu třiceti tří dětí. Pomocí teoretického výpočtu, který zcela jistě obsahuje mnohé statistické odchylky a nepřesnosti, jsme získali velmi přibližný počet žáků II. stupně, který nám udává velikost množiny těch, co se teoreticky mohou na škole cítit v nebezpečí. Tento konečný počet sám považuji za spekulativní, nicméně má svoji jistou vypovídací hodnotu. Možných 33 dětí, jejich životů, každodenních trápení a strastí spojených s vědomím toho, že se z důvodu šikany a agresivního chování svých spolužáků necítí na škole v bezpečí. Tato představa je zneklidňující. A i kdyby teoretickými výpočty získaná hodnota 33 dětí necítících se na škole bezpečně byla naprostou fabulací, pořád zůstává oněch 5 (12%) dotázaných respondentů II. stupně, kteří se prokazatelně skutečně na škole bezpečně necítí.

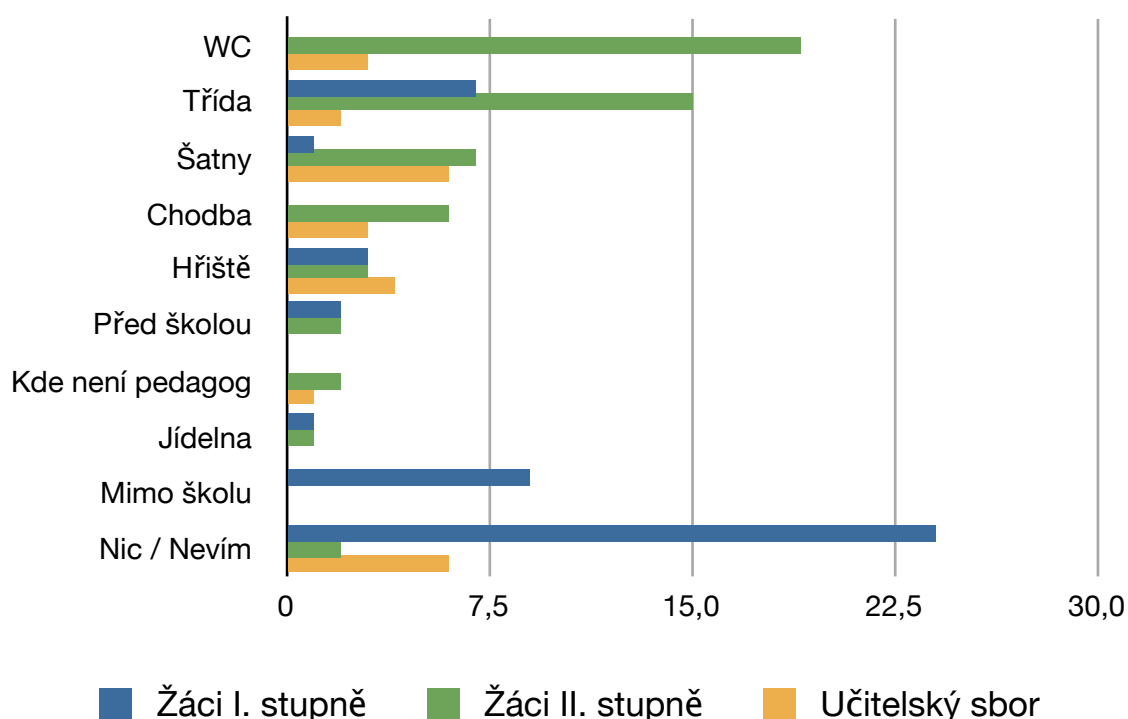
Pakliže se pokusím o **shrnutí** získaných a vyhodnocených dat vztahujících se k otázce pocitu bezpečnosti žáků **na škole 28. října v Tišnově**, lze tedy konstatovat, že průzkumem zkoumané **školní prostředí lze označit za prostředí poměrně bezpečné**. Byla tak potvrzena jedna z dalších dílčích hypotéz (č.7). Zároveň však, podle mého názoru, existuje ještě poměrně široký prostor a pole působnosti, kde nejenže lze, ale také je i zapotřebí pokrýt zvýšenou snahou o budování bezpečného pracovního a sociálního životního prostředí žáků školy. Zároveň bych považoval za užitečné provést podrobný výzkum zaměřený na získání informací vypovídajících o oblastech, místech a časech, ve kterých školáci nejvíce vnímají nedostatečný pocit bezpečí, a následně napřít úsilí vedoucí k co největšímu možnému zamezení vzniku pocitu nebezpečí zažívaného školáky během pobytu ve školním zařízení. Výzkum takového zaměření může být kvalitně a kvalifikovaně proveden řadou externích odborníků.

V následujících řádcích se opět vrátím **k porovnání získaných dat od kompletního souboru** respondentů průzkumu, tedy žáků I. stupně, II. stupně a učitelského sboru.

Otázka: Kde se šikana nejčastěji odehrává?

Tabulka č. 17

Respondenti	WC	Třída	Šatny	Chodba	Hřiště	Před školou	Kde není pedagog	Jídelna	Mimo školu	Nic / Nevím
Žáci I. stupně	0	7	1	0	3	2	0	1	9	24
Žáci II. stupně	19	15	7	6	3	2	2	1	0	2
Učitelský sbor	3	2	6	3	4	0	1	0	0	6

Jak je z vyhodnocení odpovědí a jejich názorného zobrazení na připojeném grafu patrné, jednoduché odpovědi na konkretizování míst, kde k šikanování a agresivnímu chování dochází, prostě nejsou. Přitom jsme srovnali odpovědi pouhých tří různých skupin respondentů, které pojí identické školní prostředí, pouze nazírané na základě rozdílných představ a zkušeností.

Pouhé letmé zadívání se na graf ukazuje první a zásadní rozpor mezi lokalizací místa s největší pravděpodobností realizace šikany. Zatímco **žáci I. stupně mají šikanu a agresivní chování spojeno nejvíce s prostory mimo školu, žáci II. stupně tyto nežádoucí projevy**

spojují ponejvíce s prostorami WC a třídy - tedy školy. Respondenti učitelského sboru spojují nejčtenější výskyt šikany a agresivního chování **se šatnami, popřípadě vůbec neví,** kde k těmto asociálním projevům dochází.

Je tedy zjištění, že povědomí učitelského sboru o místech, kde nejčastěji dochází k šikaně a agresivnímu chování, nekoresponduje s realitou školního života žáků, překvapením? To si nemyslím. I toto zjištění jen potvrzuje fakt, že svět šikany je pro své přímo nezúčastněné okolí světem téměř „neviditelným“.

Pokud se podíváme na shody, které nám náš graf ukázal, můžeme si všimnout, že všechny tři skupiny respondentů výzkumu shodně uvedly, že jistá část šikany a agresivního chování se odehrává v prostorách hřiště, šaten a tříd. Není důležité, že různé skupiny respondentů uvádí místa těchto výskytů s různou četností. Důležitý je fakt povědomí o těchto místech, hlavně však z pohledu pedagogického sboru. Pokud pedagogický sbor ví o místech, kde se šikanuje, nebo pokud je o takovýchto konkrétních místech alespoň přesvědčen, že zde k šikanování docházet může, je potom pouze otázkou pečlivého plánování managementu školy, aby do potenciálně problematických prostor umístil nebo navýšil náležitý dozor, který šikanu a agresivní chování do značné míry minimálně potlačí, nebo dokonce eliminuje. Na tomto úseku boje proti sociálně patologickým jevům, kterými šikana a agresivní chování bezesporu jsou, bych se neobával využít pomoci moderní techniky. Jsem zastáncem včleňování moderních bezpečnostních standardů do oblasti ochrany školských zařízení. Vhodné zařazení a umístění kamerových sledovacích systémů, kombinované s plánem permanentních a nahodilých dozorových rutin pedagogického personálu, mohou výrazně zvýšit preventivní působení proti společensky nežádoucímu chování a projevům nejen šikany a agresivního chování, ale i prevenci vandalismu a majetkové trestné činnosti. Navíc, kamerové systémy mohou významnou měrou podat pomocnou ruku i samotným pedagogům, kteří jsou leckdy neprávem osočováni z různých excesů, jichž se nedopustili. Jsem si samozřejmě vědom i faktu, že problematika bezpečnostních kamerových systémů má celou řadu odpůrců a může kolidovat s mnohými legislativními nařízeními, popřípadě přístupem zřizovatelů školských zařízení a také samotných rodičů a pracovníků pedagogického sboru. Já jsem však přes veškerá možná negativa plně a zcela přesvědčen o pozitivním přínosu

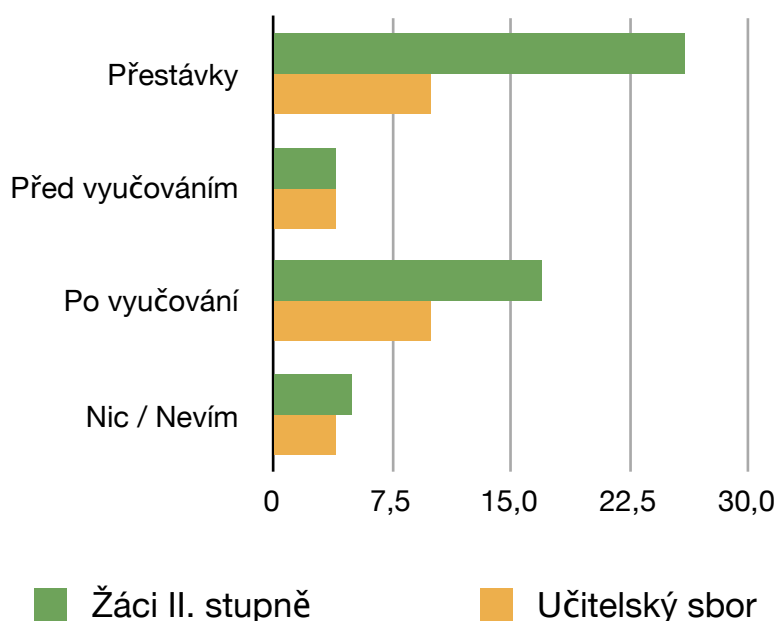
bezpečnostních kamerových systému ve školách a věřím, že budoucnost zajišťování bezpečnosti ve školách bude s touto a další moderní technikou spojena.

Pro výrazné zlepšení boje proti šikaně bych na základě rozboru získaných dat rozhodně **doporučil** citelné navýšení faktického pedagogického dozoru v prostorách WC, školních tříd, šaten a chodeb. Rozhodně bych navrhoval rovněž zvýšení dozoru v prostorách hřiště a prostoru, kde se děti zdržují před ranním otevřením vstupu do objektu školy. Doporučení je to sice zcela jednoduché, ale jeho realizace značně zatíží jak pedagogický sbor samotný, tak fond pracovní doby a s ním spojenou problematiku odměn za provedenou práci. Problematiku zvýšení bezpečnosti ve školských zařízeních lze samozřejmě řešit i formou outsourcingu, tedy dodání kompletního bezpečnostního řešení třetí stranou. Existuje mnoho komerčních subjektů, které toto řešení nabízejí. Důležitým aspektem případné realizace je nalezení rozumného konsenzu mezi vhodnou mírou přímo viditelného a skrytého výkonu dozoru nad bezpečností ve školském zařízení, cenou dodávaného řešení a přiměřeností působení dozoru vykonávajícího personálu. Nezbytností je vysoce profesionální provedení výběru pracovníků dozoru, zejména s ohledem na jejich působení mezi dětmi, které v co největší míře zamezí výskytu nevhodných a nedostatečně profesně připravených dozorců.

Otázka: Kdy k šikaně dochází nejčastěji?

Tabulka č. 18

Respondenti	Přestávky	Před vyučováním	Po vyučování	Nic / Nevím
Žáci II. stupně	26	4	17	5
Učitelský sbor	10	4	10	4

Suverénním vítězem v odpovědích uvádějících **nejfrekventovanější časový úsek, během kterého dochází k šikaně a agresi**, se jak u žáků II. stupně, tak u respondentů z řad učitelského sboru stalo **období přestávek** mezi vyučovacími hodinami. Při posuzování grafu náležejícího k tabulce č. 18 musíme brát v úvahu počty respondentů obou skupin. Pakliže si uvědomíme fakt, že odpovídalo 15 pedagogů a 42 žáků II. stupně, je až neuvěřitelné, jaká shoda v časovém umístění šikany mezi oběma skupinami respondentů nastala. Učitelský sbor tedy velmi dobře ví, kdy k šikaně nejvíce dochází. Jen pro rekapitulaci uvádím, že z časového hlediska se jako nejrizikovější jeví období přestávek mezi vyučovacími hodinami, následované časem po vyučování. Je tato informace vůbec důležitá? Rozhodně ano. Z provedeného průzkumu je zcela zřejmé patrné, že v aktivním boji proti agresi a šikaně je naprosto nezbytné napsat veškeré možné síly a prostředky učitelského sboru právě v tu dobu, kdy žactvo uvolňuje svou akumulovanou energii a případné frustrace nebo nudu. Ve

svém důsledku je uvedení přestávek a času po ukončení vyučování jako času s největším rizikem výskytu šikany a agresivního chování zcela logické a snadno predikovatelné. Jedná se totiž právě o ty úseky školního dne, kdy samotní pedagogové, tedy nositelé a vykonavatelé dozoru nad žactvem, čerpají nebo občerstvují vlastní síly k dalším vyučovacím hodinám, popřípadě provádějí přesun učebního materiálu apod., což je ve svém důsledku nutně provázeno jejich fyzickou absencí v místě, kde k šikaně dochází.

Stávající systém učitelských dozorů na Základní škole 28. října v Tišnově se ničím neodlišuje od zcela běžné školní reality v České republice. Pravidelné dozory, prováděné na základě týdenních a měsíčních plánů, pokrývají nejfrekventovanější místa a časy shromažďování a vzájemné interakce žáků školy. Vezmeme-li v úvahu celkovou rozlohu tohoto školního zařízení (která je ohromná) a počet pedagogů učitelského sboru, je jasné, že dosažení kombinace vhodného dosavadního dozoru s úplným pokrytím času a prostoru z hlediska šikany a agrese nejrizikovějších je pouhým využitím pedagogického sboru minimálně velmi problematické. Pakliže však vedení školy využije dostupná data, která umožní přepracování nebo vytvoření nového systému operativního plánování a provádění kázeňského dozoru, je možné s využitím stávajících personálních zdrojů zajistit mnohem účinnější dozor, orientovaný zejména na potlačování a následné eliminování excesů chování žactva spojených s agresí a šikanou. Pro zefektivnění výkonu kázeňského dozoru mimo jiné navrhuji zahrnutí většího množství namátkových, nijak neohlášených a různě časově zařazených kontrol nejvíce rizikových lokalit, jejichž výčet byl uveden v tabulce č. 17. Důležitost těchto kontrol spočívá zejména v jejich neočekávanosti a faktoru nahodilosti, neboť právě tato dvě kritéria vytvoří povědomí jejich jisté "přepadovosti", vysílající potencionálním agresorům a nositelům šikany informaci, že si nemohou být jisti ani místem, ani časem odhalení svých případných činů, za které logicky ponесou následky. Tento způsob boje proti agresí a šikaně je jednou z úspěšných, levných a velmi účinných součástí globální strategie pro potírání těchto společensky neakceptovatelných jevů spojených se školním prostředím. Důležité je neustrnout v nějakém konkrétním, snadno predikovatelném schématu kázeňských dozorů a profylaxe šikany a agrese, ale naopak stále inovovat a dané situaci přizpůsobovat různé taktiky a techniky sloužící k dosažení a udržení co nejbezpečnějšího školního prostředí.

Otázka: Kde vidíte hlavní příčiny šikany?

Tato otázka byla ze zřejmých důvodů položena pouze respondentům učitelského sboru. Výsledek nelze pojmout do jednoduchého schématu vyhodnocovací tabulky, neboť se jednalo o otázku s otevřenou možností odpovědi, a tak se každý respondent vyjadřoval vlastními úvahami a slovy.

Na tomto místě bych rád uvedl několik citací získaných přímo z dotazníkových odpovědí členů učitelského sboru ZŠ 28. října. Kde tedy dotázaní pedagogové vidí hlavní příčiny šikany? Cituji: „*Společnost, rodina, nedostatek času rodičů na vysvětlení nebo nechuť hovořit o problémech*“, „*Špatný hodnotový systém*“, „*Hlavní příčiny vidím ve společnosti, ve způsobu současného života*“, „*Příčinou je rodina a vliv médií*“, „*Nedostatečnost kladného rodinného působení, špatný vliv spolužáků v partách, televize*“, „*Špatné vzory ve společnosti, působení médií*“, „*Hlavní příčiny šikany vidím v negativním působení počítačových her a televize*“, „*Rodina, ta nese hlavní zodpovědnost*“.

Celkově lze říci, že jako nosnou a **hlavní příčinu existence šikany a agrese mezi žáky ZŠ 28. října v Tišnově je spatřována současná krize rodiny a společnosti vůbec**. Proč je však za problematikou zhoršení interpersonálních interakcí mezi žactvem viděna právě ona všude a všemi proklamovaná teze krize současné rodiny a společnosti?

Dle mého úsudku je přesvědčení dotázaných pedagogů správné a důvod onoho "proč" se pokusím krátce ozřejmit. Společnost jako taková je jakási virtuální spojená nádoba. Každý jeden děj, každé konání, každá změna byt' i jediné hodnoty ve svém důsledku nakonec nějak ovlivní všechny ostatní veličiny obsažené ve společnosti. Ta je neustále dynamicky měnícím se souhrnem svých systémů a podsystémů, které, pokud v silně konkurenčním globálním prostředí chtějí zůstat konkurenceschopné a přežít, musí co nejefektivněji reagovat na měnící se životní podmínky, výzvy a potřeby okolního světa. Současné vnější transformační podměty naší společnosti stále více implementují agresivitu, hon za ziskem, výkonem a růstem, které ruku v ruce provází sobectví, vlastní úspěch na úkor jiných, nezdravou soutěživost, zkrátka morálku šelem mezi šelmami, která je světelné roky vzdálená ideám solidarity, humanismu, empatie a liberálnosti, tedy hodnot, které se pedagogové ve školských zařízeních snaží svěřeným žákům vštěpovat. Logicky pak v myslích a životních realitách populace školáků

dochází ke konfliktu do jisté míry umělého světa pedagogy vštěpovaných schémat správného chování a životních přístupů, která jsou ve školských zařízeních prosazována a privilegována, s reálným světem zbytku společnosti, kde hrubost, násilí, drzost a až nestoudná dravost téměř potlačily morálku založenou na slušnosti, obětavosti, vzájemné pomoci a úcty jednoho k druhému.

Jak takový boj v myslích našich dětí nakonec dopadá, není žádným tajemstvím. Většina z takovýmto vnitřním konfliktem dotčených žáků sama sebe nakonec adjustuje k podobě společnosti a ve větší či menší míře převezme standardizované vzorce chování. Osobně však věřím ve změnu k lepšímu, k níž ale může dojít jedině tehdy, když budou pedagogové pevně přesvědčeni o správnosti a potřebnosti výchovy k humanismu, rovnosti a nezištné pomoci druhým, spojené s osobním příkladným životem.

Otázka: Jak by měl být potrestán ten, co šikanuje?

Tuto otázku a odpovědi na ni jsem si záměrně ponechal jako poslední v této kapitole. Otázka byla položena respondentům z řad žáků I. a II. stupně. Shromážděné odpovědi jsem se snažil vnímat co nejpozorněji. Děti jsou totiž nemilosrdnými soudci, kteří bez skrupulí dokáží to, co považují za skutečně špatné, zcela nekompromisně a tvrdě odsoudit. Navrhované tresty určené nositelům agrese a šikany pak dokáží posunout až na pomezí absurdity, leckdy mnohonásobně převyšující odsuzované chování a skutky.

Odpovědi na tuto otázku byly pojmuty jako odpovědi volné, nebyl nijak ohraničen okruh možných variant, a tak ve svém důsledku obsáhly skutečně široké spektrum různých návrhů, jak nositele šikany a agrese trestat. Pro lepší orientaci v nich jsem je shrnul do obsahově širších skupin a seřadil do tabulky č. 19.

Tabulka č. 19

Respondenti	Způsob potrestání					
Žáci I. stupně	Zhoršená známka z chování - 18	Vyloučení ze školy - 11	Polepšovna - 8	Domácí vězení - 1	Pověsit na šibenici - 1	Nacpat do koše - 1
Žáci II. stupně	Zhoršená známka z chování - 25	Vyloučení ze školy - 12	Dohled nad agresorem - 6	Oznámit Policii - 4	Tělesný trest - 3	Polepšovna - 2

Pro mne celkem překvapujícím zjištěním byl fakt, že jak respondenti I., tak II. stupně ponejvíce navrhovali jako trest šikany a agrese uložení zhoršené známky z chování. Toto zjištění pro mne bylo překvapivé z hlediska přisouzení tak vysokého významu udělení snížené známky z chování. Vyhodnocení této informace má velký význam zejména pro výchovné a případně sankční působení pedagogického sboru. Je zřejmé, že pouhá hrozba touto sankcí může mít skutečně výrazný účinek při korigování excesů korektního chování žactva. Samozřejmě, že toto zjištění nelze aplikovat naprosto plošně a vidět v něm ultimativní všelék, potenciálně přinášející řešení všech problémů s negativními projevy chování. Hrozba sankcí nebo sankce samotná by měla být vždy až následujícím krokem řešení problému, přicházejícím až poté, kdy selhala primární prevence, popřípadě snaha o mírnější formy výchovného působení.

Trest šikany a agrese formou vyloučení jejich nositele ze školy se umístil na druhém místě v navrhovaných sankčních postupech a to jak u žáků I., tak II. stupně. Jedná se o návrh sankce zcela zjevně tvrdší povahy a ve velké většině případů byla navrhována v souběhu s návrhem snížení stupně známky z chování. Tento navrhovaný trest můžeme nahlížet ze dvou hledisek. Prvním je snaha o rázné a okamžité řešení situace faktickým vyloučením nositele šikany a agrese z kolektivu, kde své šikanování a agresivitu aplikoval. Jedná se o řešení přinášející skutečnou a okamžitou úlevu, zejména šikanou a agresí dotčených obětí. Druhý pohled je však zapotřebí věnovat skutečnosti, že vyloučení původce šikany a agrese ze školy vede sice k jisté a okamžité úlevě obětí šikany, ve svém důsledku však neřeší proces

stabilizace a léčení narušených skupinových a interpersonálních vztahů a jejich následnou normalizaci. Vyloučení nositele šikany a agrese ze školního zařízení má v hierarchii možných sankčních opatření jistě svoje místo, mělo by k němu však být přistoupeno tehdy, jestliže by bylo zcela zjevné, že zjištěná šikana a agrese nemůže být vyřešena a vyléčena bez ultimativního použití tohoto sankčního kroku. Nicméně možnost použití této formy potrestání nijak nevylučují a nezavrhují, zejména tehdy ne, když by její použití mohlo zajistit účinnou ochranu života a zdraví obětí šikany. Zajištění ochrany základních lidských práv a svobod, mezi které ochrana zdraví a života bezesporu patří, opravňuje okamžité použití i těch nejtvrdsších opatření, která současná platná legislativa použít umožňuje.

Pojďme se podívat na další navrhované formy potrestání šikany a agrese. Mezi další navrhované typy sankcí patřila i možnost umístění agresora do "polepšovny". Toto řešení navrhovali jak respondenti I., tak II. stupně. Využití diagnostických ústavů pro děti a mládež je vždy diskutabilní otázkou. Zcela zjevně existují neoddiskutovatelné případy, kdy umístění jedince se sociálně patologickým a deviantním chováním neumožňuje jiné řešení. Je však zapotřebí pamatovat na to, že výchovné ústavy ve svém důsledku jen velmi zřídka zprostředkují nápravu sociálně patologického nebo deviantního chování. V naprosté většině případů slouží pouze jako jakási substitute nápravně výchovných zařízení, tedy de facto "vězení" dětí a mladistvých, se kterými si společnost neví nijak rady. Pobyť v takovémto prostředí v naprosté převážné většině případů vede pouze k prohloubení sociálních patologií a deviací a ke získání mnoha dalších nechtěných a problematických vzorců chování a jednání, které následně přinášejí další a další společenské problémy.

Někteří respondenti II. stupně Základní školy 28. října v Tišnově jako jednu z možných sankcí nositele šikany a agrese uvedli oznámení jeho počínání Policii České republiky. U toho návrhu bych se chtěl mírně pozdržet. Zaprvé je potřeba uvést, že oznámení šikanování a agresivního chování orgánům činným v trestním řízení, mezi které Policie České republiky patří, by nemělo být vnímáno jako trest. O trest se v žádném případě nejedná a ani jednat nemůže. Jsem však rád, že žáci II. stupně boj proti šikaně a agresi s činností Policie České republiky spojují. Je nasnadě, že s rozvojem jednotlivých stadií šikany, zejména v případech jejich pokročilejších stadií, dojde k okamžiku, kdy jednání, konání nebo úmyslné opomenutí jednání ze strany agresora naplní ustanovení některé skutkové podstaty trestného

činu, popřípadě souběhu několika z nich. Na pomoc ozřejnění tohoto problému si dovolím použít následující citaci z knihy *Bolest šikanování* M. Koláře: " *Šikana bývá nejčastěji postihována podle ustanovení trestního zákona, neboť v souvislosti s ní často dochází k páchání trestných činů proti svobodě a lidské důstojnosti. Markantním příkladem je trestný čin omezování osobní svobody, kterého se dopouští každý, kdo jinému bez oprávnění brání užívat osobní svobody. Pod touto skutkovou podstatu lze zařadit různé formy šikany spočívající např. v zavírání oběti, jejímu přivazování nebo nucení setrvat na určitém místě. Je-li oběť nucena násilím nebo pod pohrůžkou násilí k nějakým úkonům, jedná se ve většině případů o vydírání, kterého se dopouští ten, kdo jiného násilím, pohrůžkou násilím nebo pohrůžkou jiné těžké újmy nutí, aby něco konal, opomenul nebo trpěl. Nezáleží proto na tom, zda se jedná o skutečné fyzické násilí, nebo pouze o vyhrožování.... S vydíráním úzce souvisí i trestný čin vzbuzení důvodné obavy. Tohoto deliktu se dopouští ten, kdo jinému vyhrožuje usmrcením, těžkou újmou na zdraví nebo jinou těžkou újmou takovým způsobem, že to může vzbudit důvodnou obavu.....Násilné odebírání věci může být kvalifikováno jako trestný čin loupeže. Trestného činu loupeže se dopustí ten, kdo proti jinému užití násilí nebo pohrůžky bezprostředního násilí v úmyslu zmocnit se cizí věci.... Řada nezletilců byla překvapena, že jejich jednání, při kterém násilím obrali spolužáka o poměrně malou částku peněz nebo věc malé hodnoty, bylo kvalifikováno jako trestný čin loupeže se všemi důsledky."*²⁷

Citace daného textu nám jasně naznačila, že problematiku šikany a agresivního chování musíme brát skutečně vážně a že její případnou kvalifikaci jako společensky nebezpečného jednání musíme vždy a v každém jednom případě velmi odpovědně posoudit. Shovívavost k šikaně a agresivnímu jednání dle mého názoru není na místě a pakliže takovéto jednání obsáhne znaky trestného činu, je naprostou povinností celou věc ve spolupráci s orgány činnými v trestním řízení spravedlivě, ale přísně vyšetřit a přijmout odpovídající závěry a důsledky. Jedině touto cestou můžeme účinně pomoci obětem zejména pokročilých šikan, zároveň však i jejich původcům a nositelům. To, že takovýto přístup vyžaduje velmi odpovědný a erudovaný náhled, nesoucí velmi nepříjemné zážitky a stresující situace pro všechny zúčastněné nesmí být překážkou ochrany práv a základních svobod obětí šikany a agrese.

²⁷ Kolář, M. *Bolest šikanování*. Praha: Portál, 2005, s. 215.

Mezi další tresty pro nositele šikany a agresivního chování, které za toto jednání navrhovali respondenti průzkumu z řad žactva I. a II. stupně, patřila taková opatření, na která lze pohlížet jako na spíše úsměvná. Patří sem například potrestání viníka "nacpáním do koše", "domácím vězením", popřípadě "tělesným trestem". Na základě takovýchto odpovědí usuzuji na to, že někteří žáci Základní školy 28. října disponují tu vhodnějším, tu méně vhodným, ale přeci jen humorem, který jim umožňuje i tak závažné problémy, mezi které šikana a agrese jistě patří, nahlížet z té veselejší stránky. A to je rovněž dobré zjištění. Pakliže existuje rozumně humorný přístup k závažným věcem, občas svým nositelům a jejich okolí umožní snazší vyrovnání se s těžkostmi školního života.

4.4 Shrnutí výsledků a doporučení pro praxi

Na základě provedeného průzkumu a jeho následného vyhodnocení mohu konstatovat, že školní prostředí Základní školy 28. října ve městě Tišnov do jisté míry předčilo moje očekávání spojené s výskytem šikany a agresivního chování mezi jejími žáky. Moje původní představa, vycházející zejména ze studia literatury zabývající se školní šikanou, byla jednoznačně ve svých předpovědích pesimističtější, nežli skutečná realita. Toto zjištění mě naplňuje pocitem, že vedení školy problematiku šikany a školní agrese vnímá jako reálný problém a hrozbu a že se snaží jejich výskyt co nejvíce eliminovat. Nicméně, z provedeného průzkumu vyplynul i fakt, že někteří členové učitelského sboru, tedy hlavní aktéři přímého boje proti šikaně a agresivnímu chování žactva, nejsou nijak nebo jen velmi okrajově odborně připraveni na účinné vyhledávání, odhalování, eliminování a následné „léčení“ školní šikany a agrese. Pakliže použijeme údaje, které byly zjištěny průzkumem, zjistíme, že pouze čtyři z celkově patnácti dotázaných pedagogů byli nějakým způsobem vyškoleni k odhalování a eliminování šikany a agresivního chování školní mládeže. Jestliže ve získaných informacích půjdeme ještě hlouběji, ani jeden z dotázaných pedagogů nevedl, že by kdy byl seznámen s nějakou konkrétní teorií zakrývání šikany ze strany svých aktérů a obětí před okolním prostředím, nebo v této problematice proškolen. Tento fakt osobně považuji za velmi závažný. Jestliže existují pedagogové, kteří jsou svým vyškolením přímo předurčeni k boji proti šikaně a agresi a do jejich proškolení nespadá podrobná znalost problematiky zakrývání projevů šikany a agrese, jak účinně mohou své poslání provádět? Pakliže určený a k odhalování šikany a agrese proškolený pracovník nezná dle mého názoru pro tuto činnost zcela základní

teorie zakrývání existence šikany a agrese před okolním prostředím, nemůže být v boji proti těmto nežádoucím projevům chování úspěšný takovou měrou, jak by se očekávalo.

Pro samotnou praxi pracovníků Základní školy 28. října ve městě Tišnov **bych** na základě výsledků provedeného průzkumu jednoznačně **doporučil následující kroky**, které by, alespoň dle mého názoru, mohly pomoci v účinnějším boji proti šikaně a agresivnímu chování:

1. Všeobecně zvýšit povědomí žáků, ale i učitelského sboru o existenci šikany a agresivního chování v prostředí základních škol. Je naprosto nezbytné tyto společensky **nežádoucí formy chování veřejně odsuzovat**, jednoznačně je vymezovat jako naprosto neakceptovatelné a vyhlásit proti nim nekompromisní a tvrdý boj, spojený s tvrdým potrestáním těch, kteří šikanu a agresi páchají.
2. **Zajistit lepší informovanost učitelského sboru o problematice šikany a agrese na Základní škole 28. října ve městě Tišnov**, opakovaně a hlouběji předestříit celému učitelskému sboru strategii boje proti šikaně a agresi na této škole a podporovat získávání praktických i teoretických zkušeností pedagogů na poli boje proti šikaně a agresi. Jsem si plně vědom, že výukou, administrativou a všemi dalšími možnými povinnostmi již zcela přehlcený učitelský sbor bude jen těžko hledat další možné síly a rezervy k načerpání a zvládnutí alespoň základních teoretických a praktických zkušeností v této oblasti. Přesto jsem však přesvědčený, že jiné cesty není a že informovanost a připravenost učitelského sboru pro řešení situací spojených se šikanou a agresí je zcela zásadní.
3. **Zajistit hlubší odbornou praktickou a teoretickou přípravu pracovníků přímo určených k boji proti šikaně a školní agresi**. Jedná se zejména o pracovníky typu výchovný poradce nebo sociální pedagog. Na tomto místě bych chtěl jasně poukázat na možnou úvahu o rozšíření učitelského sboru právě o specialistu na sociální pedagogiku, popřípadě dětského psychologa, kteří by ve své dikci měli jen a pouze řešení problémů spojených s výchovou, kázní, ale i s organizováním a vedením volnočasových aktivit, preventivních programů, nepravidelných a namátkových sondáží školních kolektivů a dalších aktivit, které by dokázaly diagnostikovat, odhalovat a napravit případně zjištěné

pokřivené nebo nějak jinak narušené interpersonální vztahy mezi žáky. Věřím, že možný přínos by byl opravdu značný. Pakliže by vedení školy disponovalo takovýmto specialistou, a to jak z řad stávajících pedagogů či nově získaných, mohlo by svoji komplexní výchovně edukační strategii mnohem více přizpůsobovat aktuálně zjištěným stavům ve školním prostředí.

4. **Více a cíleně zapojit samotné žáky do aktivního boje proti šikaně a agresi.** Pakliže přijmeme fakt, že žijeme v demokratické společnosti, jejímž ideálem je osobní mravní a faktická zodpovědnost a uvědomělost každého jednoho z nás, je zapotřebí takovéto právní a morální principy pěstovat v člověku již od samotného dětství. A právě škola, instituce poskytující všeobecné základní vzdělání, měla by být kolébkou „demokratického občanství“, jehož cílem je výchova takového jedince, který nejen že si je vědom svých práv a povinností, ale zároveň i sám respektuje práva a povinnosti druhých, bez ohledu na jejich pohlaví, rasu, vyznání a schopnosti. Bohužel, současné školství v mnoha případech stále preferuje model absolutní moci a znalosti pedagoga versus zcela submisivní postavení žáka, jehož jediným a konečným právem je učit se přednášená dogmata a naprosto se podřídit jakémukoliv pokynu pedagoga. Jak tedy položit základy demokratického soužití a vyžadovat je po žácích samotných, když jejich školní realita je většinou provázena a priori submisivním postavením někoho, kdo má právo pouze poslouchat. Odpovědí a řešením může být předání spoluzodpovědnosti za bezprostřední školní prostředí obklopující žáka, tedy za jeho třídu a její kolektiv. Jestliže **třídní učitel umožní** svěřeným žákům **vznik** jakési **třídní demokratické samosprávy**, tedy pokud žákům fakticky umožní o určitých věcech spolurozhodovat, vyjádřit před celým kolektivem svůj názor a mínění, může to být odpovědí na spoustu problémů souvisejících právě s excesy v chování. Pokud však pedagog k takovému schématu demokratické třídní samosprávy přistoupí, musí počítat s faktem, že toto řešení bude časově náročnější a jeho výsledek bude zcela záležet na jeho schopnosti vytvoření a zachování skutečně demokratického prostředí. A to není úkol jednoduchý. Základními principy třídní demokratické samosprávy jsou umožnění pravidelného setkávání celého kolektivu třídy s učitelem na neutrální půdě, zavedení pravidelného "jednacího řádu", kdy je nezbytné umožnit vyjádření každého jednotlivce k řešení problému, stanovení jasných pravidel rozhodování a spolurozhodování, která ve svém důsledku musí být plně respektována jak žáky, tak pedagogem, a nedílnou součástí

musí být rovněž pravidelné programy, činnosti, hry a cvičení, jejichž konečným cílem a záměrem je sblížení kolektivu, odstranění případných neshod a napětí a motivování všech k pozitivnímu smýšlení a budování kolektivu založeného na kamarádství, vzájemné pomoci a respektu.

5. Využití dat získaných z provedeného průzkumu, uvádějících nejčastější místa a časy výskytu šikany a školní agrese. Tyto informace jsou zcela esenciální. Pakliže vedení školy a učitelský sbor znají místa a časy pravděpodobného výskytu šikanování a agresivního chování, lze na takto exponovaná časoprostorová místa směřovat pozornost a faktickou přítomnost personálu vykonávajícího dozor. Na základě rozboru získaných dat bych dále zavedl institut jakýchsi "přepadových" kontrolních dozorů, které by kromě běžných časových a místních dozorových rutin kontrolovaly průzkumem vytipovaná místa, kde dochází k šikaně a agresi nejčastěji. Kládu bych důležitost právě na onu neočekávanost provedení kontroly, která může působit jak výrazně preventivním dopadem, tak může přispět k nečekanému odhalení šikany a agrese. Minimálně na zvážení bych rovněž uvedl možnost implementace bezpečnostních kamer na šikanou a agresi nejvíce exponovaná místa.

6. Zapojit do boje proti šikaně a agresi ve školním prostředí větší měrou i rodiče svěřených žáků. Myslím si, že informovanost o této problematice mezi rodiči je velmi mizivá. Vycházím z vlastní zkušenosti, kdy jako rodič dvou žáků Základní školy 28. října v Tišnově jsem se s tímto fenoménem a problematikou setkal až při vysokoškolském studiu sociální pedagogiky. Věřím, že minimálně větší informovanost rodičů by mohla být škole poměrně značnou oporou.

Jsem si vědom skutečnosti, že mnou provedený průzkum byl jen malou sondou do školního prostředí jedné základní školy. Získané výsledky tedy nepovažuji za něco objektivního a zobecnitelného na celé naše primární školství. Přesto však věřím, že **předestřená doporučení**, opřená o data průzkumu, **mohu pomoci**, možná i ukázat další možné cesty v **boji se šikanou a agresi**, a to nejen v **prostředí Základní školy 28. října Tišnov**.

5. Závěr

Průzkum provedený na Základní škole 28. října ve městě Tišnov **potvrdil** moji **základní** a nosnou **hypotézu** projektu této diplomové práce, tedy skutečnost, že jistý stupeň šikany a agresivního chování na průzkumem dotčené škole existuje. Zjištěná fakta o existenci šikany a agresivního chování byla překvapivě nižší, nežli moje očekávání, založené na studiu odborné literatury.

Rovněž dílčí hypotéza (č.2), tedy tvrzení, že šikana a agresivní chování bude převažovat mezi žáky II. stupně, se potvrdila. Teoretické předpoklady se v tomto případě plně shodly s empiricky zjištěnou skutečností, která navíc logicky vyplývala z pragmatické dedukce založené na rozdílnosti úrovně fyzické a psychické vyspělosti žáků I. a II. stupně.

Hypotézu (č.3) predikující tvrzení, že nositeli šikany budou zejména příslušníci mužského pohlaví z řad žáků II. stupně, jejichž zázemí je citově neuspokojivé, se průzkumem nepodařilo plně vyvrátit, ani potvrdit.

Byla potvrzena i dílčí hypotéza č.6, v níž jsem vyjadřoval přesvědčení, že současná prevence šikany a agresivního chování na Základní škole 28. října v Tišnově není schopná podchytit a odhalit všechny jejich formy. Z provedeného průzkumu navíc vyplynulo, že učitelský sbor má do jisté míry mylné představy o místech a časových úsecích, kdy a kde dochází k šikanování a agresí. Jak bylo konstatováno v předchozí části diplomové práce, i ostatní dílčí hypotézy (č.1, 4, 5 a 7) byly vesměs potvrzeny.

Stav a výskyt šikany a agresivního chování na Základní škole 28. října ve městě Tišnov považuji za poměrně nízký, provázený převážně nepokročilými a ne příliš častými formami fyzických a psychických útoků. Tento stav připisuji jak dosavadní přímé i nepřímé intervenci učitelského sboru, tak i faktu, že se tato škola nachází v regionu převážně venkovského charakteru, ve srovnání s městy s tradičně vyšším pozitivně morálním povědomím. I přes tuto nemalou výhodu existuje mnoho možností, jak lépe a profesionálně připravit a použít učitelský sbor v boji proti školní šikaně a agresí.

Domnívám se, že i **cíle a úkoly průzkumu**, které byly vytyčeny v souvislosti se zpracováním praktické části této diplomové práce, **se podařilo splnit**.

Resumé

Tématem diplomové práce je aktuální problém šikany a agresivního chování (včetně prevence) na českých základních školách.

Práce ve své první části rozkrývá teorii šikany a agresivního chování. S oporou o tato teoretická východiska byl vypracován a prakticky realizován empirický průzkum daného problému v podmínkách konkrétní základní školy.

Získané údaje jsou statisticky zpracovány a graficky vyjádřeny v praktické části diplomové práce. Jejím vyústěním jsou konkrétní doporučení pro pedagogickou praxi v podmínkách Základní školy 28. října v Tišnově.

Anotace

Blatný Petr: Existence šikany a agresivního chování a jejich prevence na ZŠ 28. října ve městě Tišnov, Brno 2010, 76 stran.

Obsahem této práce je problém agresivního chování a šikany na českých školách. Na základě zpracované teorie a s oporou o údaje získané empirickým průzkumem na Základní škole 28. října Tišnov vyústí diplomová práce v praktická doporučení k pedagogickému řešení tohoto problému v konkrétních podmínkách této školy.

Klíčová slova

Šikana, agresivní chování, agresor, oběť, prevence, základní škola.

Annotation

The content of this thesis is a problem with aggressive behaviour and bullying at Czech basic schools. Considering processed theory and with foothold in data gained by empirical survey, which was undergone at basic school 28. října in town Tišnov, this thesis outcomes into practical recommendation to pedagogical solution of this problem within specific conditions of this school.

Keywords

Bullying, aggression behaviour, aggressor, victim, prevention, basic school

Literatura

1. Bendl, S. *Školní kázeň. Metody a strategie*. Praha: ISV, 2001.
2. Bourcet, S., Gravillon. I. *Šikana ve škole, na ulici, doma. Jak bránit své dítě...* Praha: Albatros, 2006.
3. Čermák, J. *Lidská agrese a její souvislosti. Žďár nad Sázavou: Fakta, 1988.*
4. Hlaváček, L. *Že bychom si nerozuměli?* Praha: AVIS, 1997.
5. Kolář, M. *Bolest šikanování*. Praha: Portál, 2005.
6. Kraus, B. *Základy sociální pedagogiky*. Praha: Portál, 2008.
7. Mareš, J., Křivohlavý, J. *Sociální a pedagogická komunikace ve škole*. Praha: SPN, 1989.
8. Metodický pokyn ministra školství, mládeže a tělovýchovy k prevenci a řešení šikanování mezi žáky škol a školských zařízení, č.j.: 24 246/2008-6
9. Rozum, Z. *Kriminalita dětí a mládeže - příčiny a východiska*. Pedagogická orientace 2008, roč. 18, č. 3, s. 77-91. ISSN 1211-4669.
10. Schelleová, J. a kol. *Právní postavení mladistvých*. Praha: Eurolex Bohemia, 2004.
11. <http://cs.wikipedia.org/wiki/Šikana>.
12. <http://www.minimalizacesikany.cz/>

Přílohy

Dotazník A - první stupeň

Dobrý den.

Jmenuji se Petr BLATNÝ a jsem studentem vysoké školy. Pro zpracování své závěrečné diplomové práce jsem si zvolil téma, které se zabývá problematikou vztahů mezi žáky na základní škole. To je hlavní důvod, proč se obracím na Tebe i na Tvé spolužáky.

Předem Ti děkuji, že se tohoto průzkumu aktivně účastníš! Škola je prostředí, kde trávíš spoustu svého času, kde se učíš, máš své kamarády, kde je někdy i dost legrace. Zároveň se však můžeš setkat i s nepříjemnými věcmi, ke kterým se řadí i jev, který nazýváme šikanou. Pokud ti toto slovo nic moc neříká, přečti si pozorně následující řádky.

Co to vlastně šikana je? Má mnoho forem. Může být otevřená i skrytá, může působit bolest těla i duše. Když Tě Tvůj spolužák, ať už sám či s několika dalšími napadá, když tě bez žádného důvodu uhodí, podráždí Ti nohy, strká do Tebe, neumožní Ti odejít ze třídy, když ji chceš opustit, nutí Tě dělat věci, které dělat nechceš nebo jsou Ti nepříjemné, zesměšňuje Tě a posmívá se Ti, když Tě ignoruje a předstírá, že vůbec nejsi, to všechno jsou jevy a náznaky možných projevů šikany. **Šikana je zkrátka jakékoliv chování, kdy jedna či více osob úmyslně fyzicky či psychicky ubližuje někomu jinému a z jeho pocitu strachu, ublížení a bezmoci má radost a uspokojení.**

Pravdivým vyplněním tohoto dotazníku pomůžeš mně při zpracování mé diplomové práce, a také můžeš pomoci odkrýt případné projevy šikany na Tvé škole. I to je jeden z cílů tohoto průzkumu. Odhalit a pomoci odstranit špatné vztahy ze školního prostředí může pomoci Tobě a Tvým spolužákům. Určitě i Ty si přeješ, aby škola byla místem, kam není důvod se bát chodit jenom proto, že někteří spolužáci (spolužačky) se špatně chovají ke svým spolužákům.

Dotazník je anonymní, to znamená, že nikde nebudeš uvádět svoje jméno ani třídu, do které chodíš. Toto opatření Ti umožní vyjádřit svůj skutečný a pravdivý názor a nikdo nebude moci pátrat, co a kdo napsal(a).

Za spolupráci ještě jednou děkuje Bc. Petr BLATNÝ

Své odpovědi ANO a NE označ kroužkem, tam kde budeš psát, piš prosím čitelně hůlkovým písmem. **A teď vzhůru do vyplňování!**

1.	Setkal(a) jsi se na této škole se šikanou?	ANO	NE
2.	Byl(a) jsi někdy šikanován(a) Ty sám(a)?	ANO	NE

3. Šikanoval Tě někdo ze třídy? ANO NE
4. Šikanoval Tě někdo ze žáků jiných tříd této školy? ANO NE
5. Byl(a) jsi napaden(a) slovně nebo fyzicky?
- a) Jen slovně ANO NE
- b) Slovně i fyzicky ANO NE
6. Byl útočník sám nebo jich bylo víc (kolik)? SÁM VÍC (.....)
7. Byl někdo ze žáků této školy šikanován před Tvými očima? ANO NE
8. Pomohl Ti někdo, když jsi byl(a) šikanován(a)? ANO NE
9. Svěřil(a) jsi se někomu o svém či kamarádově šikanování? Pokud ano, komu?

-
10. Myslíš si, že šikana je ve Tvé třídě jevem: a) častým
b) jen občasným
11. Kde se šikanování nejčastěji odehrává? Ve třídě, v šatnách, na záchodě, na hřišti, v jídelně, ve družině, mimo školu-napiš

-
12. Znáš někoho, kdo je častým útočníkem a šikanuje Tebe nebo Tvé kamarády? Pokud ano, kdo je to (pokud víš, ze které třídy je tento útočník, napiš i to)?

-
13. Myslíš si, že učitelé dokáží Tebe i Tvé spolužáky před šikanou ve škole ochránit?

ANO NE

14. Existuje někdo jiný (kromě učitelů), kdo Tě před šikanou (i mimo školu) dokáže ochránit?

ANO – napiš.....

NE

15. Jaký trest by si podle Tebe zasloužil ten, kdo šikanuje?

.....

Dotazník B - druhý stupeň

Dobrý den.

Jmenuji se Petr BLATNÝ a jsem studentem vysoké školy. Pro zpracování své závěrečné diplomové práce jsem si zvolil téma, které se zabývá problematikou vztahů mezi žáky na základní škole. To je hlavní důvod, proč se obracím na Tebe i na Tvé spolužáky.

Předem Ti děkuji, že se tohoto průzkumu aktivně účastníš! Škola je prostředí, kde trávíš spoustu svého času, kde se učíš, máš své kamarády, kde je někdy i dost legrace. Zároveň se však můžeš setkat i s nepříjemnými věcmi, ke kterým se řadí i jev, který nazýváme šikanou. Pokud ti toto slovo nic moc neříká, přečti si pozorně následující řádky.

Co to vlastně šikana je? Má mnoho forem. Může být otevřená i skrytá, může působit bolest těla i duše. Když Tě Tvůj spolužák, ať už sám či s několika dalšími napadá, když tě bez žádného důvodu uhodí, podráždí Ti nohy, strká do Tebe, neumožní Ti odejít ze třídy, když ji chceš opustit, nutí Tě dělat věci, které dělat nechceš nebo jsou Ti nepříjemné, zesměšňuje Tě a posmívá se Ti, když Tě ignoruje a předstírá, že vůbec nejsi, to všechno jsou jevy a náznaky možných projevů šikany. **Šikana je zkrátka jakékoliv chování, kdy jedna či více osob úmyslně fyzicky či psychicky ubližuje někomu jinému a z jeho pocitu strachu, ublížení a bezmoci má radost a uspokojení.**

Pravdivým vyplněním tohoto dotazníku pomůžeš mně při zpracování mé diplomové práce, a také můžeš pomoci odkrýt případné projevy šikany na Tvé škole. I to je jeden z cílů tohoto průzkumu. Odhalit a pomoci odstranit špatné vztahy ze školního prostředí může pomoci Tobě a Tvým spolužákům. Určitě i Ty si přeješ, aby škola byla místem, kam není důvod se bát chodit jenom proto, že někteří spolužáci (spolužačky) se špatně chovají ke svým spolužákům.

Dotazník je anonymní, to znamená, že nikde nebudeš uvádět svoje jméno ani třídu, do které chodíš. Toto opatření Ti umožní vyjádřit svůj skutečný a pravdivý názor a nikdo nebude moci pátrat co a kdo napsal(a).

Za spolupráci ještě jednou děkuje Bc. Petr BLATNÝ

Své odpovědi ANO a NE označ kroužkem, tam kde budeš psát, piš prosím čitelně hůlkovým písmem. **A teď vzhůru do vyplňování!**

1. Setkal(a) jsi se na této škole se šikanou?	ANO	NE
2. Byl(a) jsi někdy šikanován(a)?	ANO	NE
3. V případě, že jsi byl(a) šikanován(a), jednalo se o jedinou zkušenost nebo jsi byl(a)		

šikanován(a) opakovaně nebo stále šikana pokračuje?

4. Šikanoval Tě někdo ze třídy? ANO NE
5. Byl(a) jsi šikanován(a) jiným žákem této školy než ze své třídy? ANO NE
6. Byl(a) jsi napaden(a):
- a) fyzicky (bití, kopání, facka, kroucení rukou, trhání věcí, apod.) ANO NE
- b) psychicky (urážky, nadávky, posměch, ignorování, apod.)? ANO NE
7. Byl útočník sám nebo jich bylo víc (kolik)? SÁM VÍC(.....)
8. Byl někdo ze žáků této školy šikanován před Tvými očima? ANO NE
9. Pomohl Ti někdo, když jsi byl(a) šikanován(a)? ANO NE
10. Svěřil(a) jsi se někomu o svém či kamarádově šikanování? Pokud ano, komu?

-
11. Myslíš si, že šikana je na této škole jevem: a) častým
b) jen občasným

12. Šikana je spíše rozšířena na I. nebo II. stupni této školy? I. II.

13. Kde se šikanování nejčastěji odehrává? Ve třídě, v šatnách, na záchodě, na hřišti, v jídelně, jinde?

14. Kdy se šikanování nejčastěji odehrává? Před začátkem školy, o přestávkách, po vyučování, jindy...?

15. Znáš někoho, kdo pravidelně Tebe nebo ostatní šikanuje? Pokud ano, kdo to je (pokud víš, ze které třídy útočník je, popřípadě jak se jmenuje, napiš i to)?

16. Myslíš si, že Tě učitelé a vychovatelky dokáží ochránit před šikanou ve škole?

ANO NE

17. Kdo by Tě podle Tebe měl ochránit před šikanou ve škole?

.....

18. Mluvíš o šikaně ve škole (mimo školu) s rodiči?

ANO NE

19. Mluvíš o šikaně i s někým jiným? ANO (.....)

NE

20. Dokázal Ti někdo pomoci problém se šikanou řešit? Jestliže ano, kdo?

ANO NE

.....

21. Je možné se proti šikaně bránit? Pokud myslíš, že ano napiš jak:

ANO NE

.....

22. Oznámil(a) jsi někdy učiteli či rodičům šikanu? Jestliže ano, vedlo to k nápravě nebo ke zhoršení šikany?

ANO NE

.....

23. Byl někdy ve výuce diskutován problém šikany (například formou přednášky, besedy s třídním učitelem nebo jinak..)?

ANO NE

24. Cítíš se na této škole bezpečně?

ANO NE

25. Jak by měl být potrestán ten, kdo šikanuje?

.....

V případě, že by jsi chtěl(a) sdělit cokoli jiného týkajícího se šikany nebo agresivního jednání na této škole, využij prosím zbytek tohoto listu ke Tvému vzkazu. Piš prosím čitelně.

Dotazník C – učitelský sbor

Dobrý den.

Jmenuji se Petr Blatný a jsem vysokoškolským studentem v oboru sociální pedagogika. Pro zpracování své závěrečné diplomové práce jsem si zvolil téma, které se zaobírá šikanou a agresivním jednáním v prostředí základní školy.

Chtěl bych vás touto formou požádat o spolupráci při vyplňování tohoto dotazníku. S laskavým svolením paní ředitelky bude na vaší škole proveden dotazníkový průzkum existence možné šikany a agresivního chování mezi žáky I. a II. stupně. Jako určitý kontrolní faktor a možnost zjištění správnosti vašeho názoru této problematice jsem do plánovaného průzkumu zařadil i tento dotazník pro pedagogické pracovníky této školy. Dotazník je členěn do jednotlivých otázek, ke kterým se můžete libovolně vyjádřit. Jediné, o co vás velmi žádám, je čitelnost odpovědí.

Věřím, že pravdivým vyplněním tohoto dotazníku získám hodnotný materiál, který mimo jiné umožní vyhodnotit stav případné šikany na vaší škole a umožní nám společně lépe čelit tomuto negativnímu sociálnímu trendu, ohrožujícímu současnou školní mládež a děti.

Za spolupráci a váš čas děkuje Bc. Petr Blatný.

1. Setkal(a) jste se ve vaší škole se šikanou? ANO NE

2. Je šikana ve vaší škole jevem:

a) častým

b) občasným

3. Kde se šikana nejčastěji odehrává?

4. Kdy k šikaně dochází nejčastěji (časově specifikovaný údaj – např. před vyučováním)?

5. Obrací se na Vás žáci o pomoc při šikanování? ANO NE

6. Existuje na vaší škole program na odhalení a potírání šikany?
(jestli ano, jaký?) ANO NE

7. Myslíte si, že dokáží učitelé ochránit žáky před šikanou?
(když ano, jak?) ANO NE

8. Kde vidíte hlavní příčiny projevů školní šikany – obecně?

9. Pokud si myslíte, že se s projevem šikany setkáváte i na vaší škole, jaké příčiny vidíte tady?

10. Jaká opatření (včetně preventivních) byste na vaší škole při předcházení nebo v samotném boji proti projevům šikany doporučil(a)?

11. Znáte nějaké konkrétní teorie zabývající se problematikou zakrývání šikany před okolním prostředím postižené skupiny? (jestli ano, jaké?)

ANO

NE

12. Byl(a) jste vyškolen(a) k odhalování a potírání šikany dětí a mládeže?

ANO

NE

13. Chcete k problematice šikany na vaší škole uvést cokoliv dalšího?